

PAPP SÁNDOR

Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál

(Diplomatikai vizsgálat a román vajdák szultáni 'ahdnāmíi körül)*

1.

Az Oszmán Birodalom a hódításai idején nagy alkalmazkodóképességet mutatott a frissen alávetett népek és kultúrák integrációja során. Ismert, hogy a birodalom területeit legalább négy eltérő formában kormányozták. Ezek közül csak egy volt a klasszikus oszmánnak tartott, s Anatólia legtöbb részén, de még inkább Ruméliában bevezetett vilájet-szandzsák rendszer.

A birodalom keleti és nyugati határvidékén a Portának alávetett, de belső függetlenségüket bizonyos mértékig megtartó államok jöttek létre. Az Égei-tengeren Naxos, a Kaukázusban Grúzia egyik része, Kartil, az Adria mellett Ragusa és korábban Bulgária északi része (Sismán állama), de egy ideig Szerbia is hasonló viszonyban állt a Portával. Sőt azt kell mondanunk, hogy a Magyar Királyság 1526. évi veresége és királya, II. Lajos halála után 1541-ig szintén az Oszmán Birodalom hűbéres államának számított. Ezeken kívül egy régi iszlám dinasztia, a Giráj-család által uralt Krími Kánság is a szultánok alárendeltjévé vált.

A török vazallitás kérdése történeti szempontból elsősorban a közép- és délkelet-európai régió három állama, Moldva, Havasalföld és Erdély esetében bírt különös jelentőséggel. Mindhárom keresztény és feudális ország úgy vált az Oszmán Birodalom részévé, hogy megtartotta hagyományos irányítási formáját, belső önállóságát.

Mivel Moldva és Havasalföld elsősorban román népességgel rendelkezett, hasonló kulturális közeget alkotottak. Az ortodox-keleti kereszténységhez való kötődésük miatt a régi Bizánc államiségát is megőrző örökösöknek tekinthetők, és annak hagyományait megtartva történelmileg is Konstantinápolyhoz kötődtek. (A hosszú oszmán befolyás további folyamatokat indított meg, melyek később az egyesülés felé mutatnak.)

A harmadik keresztény vazallus, Erdély a török terjeszkedésig nyugati, latin kultúrához és katolikus kereszténységhez kötődő Magyar Királyság része volt, s csak az első világháború után vált Románia részévé. Erdély elméletileg az oszmán fennhatóság végéig megtartotta a Magyar Királysághoz való elkötelezettségét, az erdélyi vajdák és később fejedelmek szinte minden esetben – titokban – felesküdték a magyar király hűségére, s ennek a jogi aktusnak is köze volt ahhoz, hogy 1687-től lassan a magyar koronát kezükben tartó Habsburgok irányítása alá kerüljenek.

Mivel Moldva és Havasalföld, s később Erdély a létrejött Románia alkotóelemei lettek, a román kutatók nagyon sokat foglalkoztak az oszmán államban kialakult vazallus viszony

* Levéltári és könyvtári kutatómunkámat az alábbi ösztöndíjak segítették: OTKA F 030437; 1999-ben ösztöndíj a bécsi Magyar Kultúrintézetben (Collegium Hungaricum); Magyar Állami Bolyai Ösztöndíj (1998–2000); Gróf Klebelsberg Kúnó Ösztöndíj (három hónapos kutatás Isztambulban 2000-ben).

elméletével: ezt a problémát elemezve hazájuk újkori történeti geneziséét próbálták megfejtetni.

Tudnunk kell azt, hogy a román történetírás számára a kérdés túlnő a tudományos ke-
reteken. A román nemzeti önbecsülés fontos elemeként bizonyítandó, hogy a Portával
szemben szerződéses viszony állt fenn, aminek alátámasztására olyan kapitulációk ('ahd-
nâme-i hümâyünök) létét feltételezik, amelyekben keresztül az oszmán szultánok a nyugati
hatalmakkal fennállott politikai, kereskedelmi kapcsolataikat rendezték. A vazallusi vi-
szony önmagában természetesen alávetettséggel párosult. Ezért fontos bebizonyítani, hogy
az alávetettséget szerződésekkel „kordában” lehetett tartani, s akkor a román vajdaságok
megítélése közelít a kor európai országaihoz.¹ A problémát legrealisabban Mihail Guboglu
értékelte a következőképpen: „A régi történészek, N. Iorga (1902) és Constantin Giurescu
(1908) korábban nem érzékelték, hogy a szerződéslevelek avagy kapitulációk egyoldalúak.
Mivel nem volt az iszlám jogról semmilyen információjuk, ők úgy gondolták, hogy a szer-
ződéslevelek, avagy kapitulációk kétoldalúak voltak, mindkét részről aláírták őket. Ha
Moldvával és Havasalfölddel eredetileg ilyen szerződéstípusok „tratate”, „capitulații” való-
ban léteztek is, amint azt az új történészek-turkológusok, N. Beldiceanu (Sorbonne) és
Mihai Maxim (Vorniceni) feltételezik, sajnos a kezükbe egyetlen ilyen típusú szerződés-
levél vagy kapituláció sem került. Eléggé hipotetikus az elképzelésük.”² A fent idézett véle-
ményt kutatásaink alapján részben el kell fogadnunk. A román turkológia, bár az utolsó
években nagy mennyiségű iratot adott ki, a 16–18. századból egyetlen 'ahdnâme-i hümâ-
yün szövegének sem bukkant nyomára.³

Mielőtt megvizsgálánánk a valós történelmi adatokat, röviden néhány apokrif szultáni
kapitulációról kell említést tennünk, melyek a történeti irodalmat sem hagyták érintetlen-
nül. 1772-ben a focșani-i béketárgyalásokon, majd ezt követően a párizsi békekonferen-
cián megjelentek a román bojárok is, azzal a reménnyel, hogy államaik a török birodalom
érdekszférájából az oroszba kerülnek át. Azonban annak érdekében, hogy szilárd alapokra
helyezzék az új urukkal kialakítandó viszonyt, bemutattak négy okmányt, amelyet a régi
szultánok kegyéből kiállított megállapodásként (Traité des Roumains avec la Sublime-
Porte) állítottak be. Ezek a iratok rövid, pontokba szedett privilégiumokat tartalmaztak,
melyek francia nyelvű változatait a kor történetírása (a diplomatákkal együtt) eredetieknek
fogadott el.

¹ Maxim, Mihai: Le statut des pays roumains envers la Porte Ottomane aux XVIe-XVIIIe siècles. *Revue Roumaine d'Histoire*, 24. 1–2. (1985) 29–50.; Gemil, Tahsin: „Capitulațiile” Transilvaniei de la jumătatea secolului XVII. *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol,” Iași (AIIA „A. D. Xenopol”)* 23. 2. (1986) 717–721.; Maxim, Mihai: Din istoria relațiilor Româno-Otomane „Capitulațiile.” *Anale de istorie*. 1982. 6. (1982) (a továbbiakban: Maxim 1982.) 31–68.

² „Eski tarihçiler N. Iorga (1902) ve Constantin Giurescu (1908) başta olarak Ahidnâme ya da kapitulasyonların tek taraflı olduklarını sezmemişlerdir. Çünkü İslâm hukukundan haberleri yoktur. Onlar ahidnâmeleri ya da kapitulasyonları iki taraflı, iki imzalı sanmışlardır. Yeni tarihçi-türkologlara göre N. Beldiceanu (Sorbonne) ve Mihai Maxim (Vorniceni) başta olarak Eflak-Boğdan'la da bu çeşit anlaşmalar „tratate”, „capitulații” varmışsa da maalesef ellerinde bu çeşit ahidnâme ya da kapitulasyon yoktur. Görüşleri çok farazalıdır. „Guboglu, Mihail: Osmanlı padişahları tarafından Transilvanya'ya verilen ahidnameler, kapitulasyonlar (1541–1690). X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22–26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt. Ankara, 1993. 1734.

³ Maxim, Mihai: *Culegere de texte Otomane*. București, 1974. (a továbbiakban: Maxim 1974.); Mehmed, Mustafa Ali: *Documente turcești privind Istoria României (1455–1774)*. I. București, 1976.; Gemil, Tahsin: *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în Documente Turcești (1601–1712)*. București, 1984. (a továbbiakban: Gemil 1984.); Veliman, Valeriu: *Relațiile Româno-Otomane (1711–1821)*. Documente turcești. București, 1984. (a továbbiakban: Veliman 1984.)

Az általunk felhasznált két kiadás Párizsban jelent meg a múlt század közepén s végén,⁴ de Tayyib Gökbilgin egyik írásából kiderül, hogy Baron de Testa okmánytárában is szerepeltek az alább ismertetett dokumentumok.⁵ Meg kell jegyezni, hogy az eltérő kiadások szövegei tökéletesen megegyeznek egymással. Havasalföldre vonatkozóan az első irat kiállításának az ideje 1391/93, a másodiké 1460; Moldvára vonatkozóan az első okmány 1511-ben „keletkezett” (ez Baron de Testa kiadásában 1513), a második okmány pedig 1529-ben. Az első okmány négy pontot tartalmaz, melyek szerint a szultán beleegyezik abba, hogy Havasalföld a saját fejedelme alatt, törvényei szerint éljen, aki alattvalói felett, valamint a háború és a béke kérdésében teljes joggal rendelkezzen. Ha valaki visszatér ősei keresztény hitére, s Havasalföldre költözik, az nem háborgatható. Az a havasalföldi, aki a szultáni területről a vajdaságba távozik, mentes legyen minden adótól. A fejedelmet a metropoliták és a bojárok választják. Az évi adó 3000 vörös (arany?) és 500 ezüst piasztér.

Az 1460-as Edirnében „kiállított” okmány szerint a szultán védelembe veszi Havasalföldet, amiért az tízezer piasztert fizet. A Porta nem avatkozhat bele a vajdaság ügyeibe, törökök sem léphetnek ok nélkül Havasalföld területére. Az adóért egy portai tisztviselő érkezik, aki Giurgiunál átveszi a pénzt, majd leszámolás után elismervényt állít ki a vajda számára. A vajdát a metropoliták és a bojárok választják, a Porta csak elismeri őt, aki háború, béke és az alattvalók ügyeiben szabadkezet kap.

Moldvára vonatkozóan az 1511-re dátumozott okmány szerint a szultán, I. Szelim elismerte Moldvát szabad országnak, melynek lakosai vallásukban is szabadok. Az országot megvédi minden ellenségétől, törvényeit is akceptálja. A fejedelmeket a nép választja és a Porta erősíti meg. A moldvaiak vehetnek egy házat Konstantinápolyban a külképviselőjük számára, s egy templomot is fenntarthatnak. A törökök nem vásárolhatnak Moldvában földet, nem építhetnek mecsetet, nem telepedhetnek le. A vajda minden évben két bojárral 4000 török aranyat, 11 ezer piasztert, 40 sólymot, 40 paripát küld függősége elismerése fejében a Portára, háború esetén pedig ellátja a szultáni sereget.

A leghosszabb az 1529-es évre keltezett okmány, mely 13 pontba foglalva taglalja a „kapituláció” tartalmát. Ezek szerint a szultán elismeri, hogy Moldva nem alávetett ország, előjogaikat figyelembe veszi. A fejedelmek szabadon gyakorolhatják hatalmukat, a Porta semmilyen perbe vagy vitába nem avatkozik bele. Az ország határai érinthetetlenek, muzulmánok nem lehet ott tulajdona. Moldva minden kereskedő előtt nyitott, de a törökök előnyt élveznek Galați, Ismail és Kilia (Chilia) kikötőiben. Törökök a fejedelem engedelmével nem léphetnek az országba. Moldva a portai ügyekben független ország titulussal bír. Galați kormányzóján keresztül jönnek, mennek a szultáni levelek, nem a Porta emberei szállítják őket. A fejedelmet az ország választja, a Porta csak elismeri a hatalmát. A törökök megvédik Moldvát minden ellenséggel szemben, amiért az ország négyezer aranyat tartozik fizetni.

Aki egy kicsit is tájékozott a szultáni udvar és az európai államok diplomatikájával kapcsolatban, azon csodálkozik, hogy a 18. század diplomatái és történészei ezeket az apokrif iratokat eredetinek fogadhatták el. Meglepő, hogy Tayyib Gökbilgin sem gyakorolt kellő kritikát tanulmánya megírásakor, hiszen a fent elemzett okmányok közül az 1513-ra és 1529-re dátumozott két moldvai „kapituláció” pontjait eredeti formában le is közölte.

⁴ Maxim, Mihai: *Țările Române și Înalta Poartă*. București, 1993. 20.; Ubicini, M. A.: *La Question des Principautés devant l'Europe*. Paris, 1858. 386–397.; *Principautés danubiennes. Capitulation, traités, etc. relatifs a la suzeraineté exercée sur les principautés*. Archives Diplomatiques, 6. (1886) II. 1–18.

⁵ Testa, Baron de: *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*. V. 286–287.; lásd: Gökbilgin, Tayyib: *La structure des relations Turco-Roumaines et des raisons de certains hüksüm, ferman, berat et des ordres des sultans adressés aux Princes de la Moldavie et de la Valachie aux XVIe et XVIIe siècles*. *Bulletin XLII* (1978) 762–764.

A tanulmány második felében ugyanakkor egy sor példát hozott arra, hogy valójában sokkal kedvezőtlenebb volt a moldvai állam viszonya a Portához.

A román történészek közül először kritikai szellemben Constantin Giurescu folytatott kutatásokat, s a szöveganalízis módszerével 1908-ban kimutatta, hogy a fenti okmányok mind a focșani-i tárgyalásokra keletkezett hamisítványok.⁶ A fenti iratok tartalma világossá teszi létrehozójuk szándékát. Az orosz terjeszkedés elérte a két román vajdaságot, s a bojárok minél több előjogot kívántak elnyerni új hűbéruruktól, az orosz cártól, olyanokat is, melyeket a régi uraik, a szultánok soha sem adtak meg.

2.

Giurescu tanulmánya után a román történetírás megkísérelte megtalálni azokat a nyomokat, amelyek az eredeti szultáni megállapodások felé vezetnek. A török és bizánci krónikák segítségével több államközi megállapodás, szerződés létrejöttére találtak adatokat. Ezeket többek között Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru sorolja fel remek tanulmánya bevezetőjében.⁷ Mihai Maxim szerint az lett volna logikus, hogy Havasalföld már 1391-től megköti az első oszmán megállapodást. Mircea cel Bătrînra igen komoly magyar nyomás nehezedett, ezért déli határai biztosítása érdekében megállapodhatott volna a törökökkel. A kutatások azonban arra utalnak, hogy I. Vlad volt az első török vazallus román uralkodó, aki elfogadta a szultán fennhatóságát. Mihai Maxim szerint 1394. vagy 1395. április elsején született meg az első béke a havasalföldi vajda és az oszmánok között. Ezt valószínűleg egy *şulh-nâméval* (békeszerződés) hitelesítették, amely okmány a dolgok logikája szerint a szultáni szerződéslevéllel (*'ahdnâme*) egyenértékű. Mivel Mircea I. Vlad ellenlábasa volt, az előbbi visszatérése a trónra érvénytelenítette a korábbi török megállapodást, így azt I. Mehmed havasalföldi expedíciója során (1416/17 körül) ismét meg kellett erősíteni.⁸

Hogy egy eredeti török-moldvai/havasalföldi szerződéslevél hogyan nézhetett ki, annak bemutatására 1945-ig kellett várni. Ugyan Franz Kraelitz 1921-ben közzétett egy kereskedelmi engedélyt, amelyben II. Mehmed megengedte Péter moldvai vajdának, hogy az akkermani kereskedők Edirnében, Burszában és Isztambulban is tevékenykedjenek.⁹

Ugyancsak ismert volt egy szláv nyelven kiállított török dokumentum is, amelyben II. Mehmed szultán pénzt követelt (1455-ben) Petru Aron moldvai vajdától; a 2000 aranyat, Mihul logofat követsége útján fizették le (ucsinyity nam mir).¹⁰

Az első fennmaradt szultán által adományozott békeszerződést Aurel Decei közölte, mely egy isztambuli 15. századi oszmán okmánygyűjteményből került elő.¹¹ Az oklevél tartalma a következő: Az eddigi moldvai vajdák, így Nagy István (Ştefan cel Mare) is, hű-

⁶ Giurescu, Constantin: *Capitulațiile cu Poarta Otomană*. București, 1908. 1–65.

⁷ Bulgaru, Maria M. Alexandrescu-Dersca: *L' originale des Khatt-i şerifs de privilège des Principautés Roumaines. Nouvelles Études d'Histoire*, (Bukarest) I (1980) (a továbbiakban: Bulgaru, Maria M. Alexandrescu-Dersca) 251.

⁸ Maxim 1982. 46–49.

⁹ Kraelitz, Franz: *Osmanische Urkunde in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatie*. Wien, 1921. 44.; Melléklet 1. irat, további feldolgozásait lásd ott.

¹⁰ Decei, Aurel: *Tratatul de pace - şulhnâme - încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ştefan cel Mare la 1479*. *Revista Istorică Română* XV (1945) fasc. IV. 465–494.; Decei, Aurel: *Relații Romano-Orientale*. București, 1978. 118–139. (a továbbiakban: Decei 1978.) (En ezt a kiadást használtam.)

¹¹ *Süleymâniye Kütüphanesi*, Esad Efendi Nr. 3369. İstanbul.; Decei 1978. 121.; Melléklet 2. irat.

ségesek voltak a Portához. Most azonban a vajda fellázadt, ezért megfelelő büntetésben részesült. A moldvai uralkodó végül is „könnyeivel” elnyerte a szultáni kegyelmet, s a korábbi adó megduplázása, 3000 arany helyett 6000 arany fejében, megbocsátottak neki.

A két állam közötti viszonyt érintő egyéb feltétel nem szerepel az okmányban. Mint az irat utolsó sorából kiderül, a típusa 'ahdnâme volt: „*bu 'ahdnâme-ile ser-efrâz qıldum ki elinde ğihet-i 'itiqâd ve sebeb-i 'itimâdi ola* [Ezen szerződéslevelemmel ('ahdnâme) megtiszteltelek, amelyet kezdedben biztosítéknak és hitelt érdemlőnek tartsz.] Az oklevelet tartalmazó kötetet hidzsra szerint 896-ra dátumozták, amelyből Decei arra következtetett, hogy a szultáni szerződéslevelé 1479-ben keletkezett.¹² Az oklevél második kiadója, Guboglu 1480-ra tette a kiadás idejét, különösebb magyarázat nélkül.¹³ Az események kronológiáját tekintve (Nagy István 1480-ban magyar segítséggel fellázadt II. Mehmed ellen, vereséget szenvedett, hatalmát azonban nem veszítette el), arra lehet következtetni, hogy valóban az utóbbi dátum a helyes. A fenti év júliusában maga Mátyás magyar király is béketárgyalásokat folytatott II. Mehmeddel, amelyek sikertelenül végződtek, így a magyar seregek betörték Boszniába és Szerbiába. Úgy vélem, hogy a tárgyalt moldvai–török békemegállapodás valamikor 1480 júliusa és szeptembere között jöhetett létre.¹⁴

A román történetírás rendelkezett tehát egy eredeti okmánnyal, amelynek szövegéből is kiderül, hogy 'ahdnâme, vagyis szerződéslevelé. Ezzel a korábbi véleményt, miszerint a vajdaságok viszonya valóban szerződéses jellegű volt, igazolni lehetett. A kérdés ezután csak az, hogy ez az egyetlen dokumentumra épülő következtetés kiáll-e egy olyan próbát, amelyben összehasonlítjuk a kortárs nagyhatalmak és a Porta közötti megállapodások szövegeit a román 'ahdnâmével.

Erre a kísérletre megfelelnek a Magyar Királyság és a Porta között 1526 előtt létrejött békeszerződések. A legkorábbi fennmaradt oklevél a havasalföldi vajda helyzetét a magyar és a török hatalom között ütközőállamként ábrázolja. A gyászos emlékezetű 1444. évi várnai csatát megelőző török–magyar békekötés egyik dokumentuma alapján II. Murád szultán a következő szavakkal emlékezik meg Vlad Dracul havasalföldi vajdáról:

„*Ezután arról beszélt [a magyar követ] nekünk, hogy számomra tetsző legyen következő módon két kötni Blado (Vlad Dracul) úrral, Velachus (Valah, Eflak = havasalföldi) vajdával: hogy Blado vajda fizessen nekem adót a kezdeti szokás szerint, és minden szolgálatunkra kötelezett legyen, miként kezdetben, és ezután is így legyen, csak az nem, hogy személyesen jelenjék meg az udvarunkban. Ebbe Nagyméltóságod (I. Ulászló lengyel és magyar király) iránti szeretetből belenyugszunk, tudniillik, hogy Blado vajda adjon adót és mindent, amikre a mi szolgálatunkban eddig is kötelezett volt, és ezután is így tegyen, és megnyugszunk abban, hogy személyesen maga ne jöjjön az udvarunkba, csak kezeseket küldjön hozzánk...*”¹⁵

Bár a forrás egy kiváló román kutató, Francisc Pall felfedezése, mégis elkerülte az oszmán kapcsolatokkal foglalkozó kollégái figyelmét. A fenti részletből világosan kiderül, hogy a szultán a magyar király iránti „szeretetből” megkíméli a vajdát attól, hogy a régi szokás szerint személyesen jelenjen meg a Portán, amikor az ország lerója az adókötelezettségét.

¹² Decei 1978. 130–133.

¹³ Guboglu, Mihail: *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*. București, 1958. 132. és 165. (Facsimilul 4 a-d.)

¹⁴ Magyarország történeti kronológiája. Szerkesztette: Benda Kálmán. Budapest, 1983. 305.

¹⁵ Papp Sándor: II. Murád szultán és I. Ulászló lengyel és magyar király 1444. évi békekötése. *Acta Historica Tomus CIX*. (1999) 60.; Első latin kiadásai: Pall, Francisc: *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi*. Bukarest, 1937. *Bulletin Historique de l'Académie Roumanie*, XX., ugyanakkor kiadásra került még: Vălenii-de-Munte 1937. 62., (Ezeket nem volt módom használni); Halecki, O[skar]: *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems*. New York, 1943. 88–90.; Kolodziejczyk, Dariusz: *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century)*. An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents. Leiden – Boston – Köln, 2000. (a továbbiakban: Kolodziejczyk 2000.) 197–199.

A román vajdaságok bekerülvén az oszmán hódítás frontvonalaiba, korán a birodalom adózó államaivá váltak. Tahsin Gemil véleménye szerint Alexandru Aldea (1432-ben), s a fent említett Vlad Dracul (1437-ben) voltak az elsők, akiknek személyesen kellett hódolni II. Murád szultán előtt.¹⁶ II. Mehmed idejében pedig az egyik török krónika az 1477-es moldvai hadjárat egyik okaként említi, hogy Nagy István (Ștefan cel Mare) nem volt hajlandó az adót személyesen a Portára vinni.¹⁷

Politikai és katonai kényszerhelyzet alakult ki Moldva, Havasalföld, illetve az oszmánok között, melynek következtében az előbbieket a magyar és lengyel állam, illetve a folyamatosan észak felé törő oszmán hatalom közé ékelődtek. Így mind katonai, mind pedig belpolitikai viszonylatban a náluk erősebb szomszédok befolyása érvényesült.

Erre utal például az, hogy a valóban megalázó török követelést – az adófizetés alkalmával a szultán székhelyén való személyes megjelenést – a magyar állam árnyékában időnként el lehetett hártani. A II. Bajezid szultán és II. Ulászló magyar és cseh király között 1503-ban megkötött béke szövege csak az adó befizetését említi, Moldva, illetve Havasalföld irányában egyéb követeléseket nem tartalmaz. Az Ulászló által kiadott latin nyelvű ratifikáció szerint: „*Moldva földjeire, azonfelül továbbá Havasalföldre, azok vajdáival, Karabogdánnal és Radullal, az összes fiaikkal és örököseikkel [együtt], mivel ismert az, hogy ezek a vajdák és földjeik hozzánk, Ulászló királyhoz tartoznak, a békébe bele foglaltatnak, az adót, ajándékot és szolgáltatást pedig, amelyet eddig Őfelségének (szultánnak) teljesítettek, ezután is ugyanígy szolgáltatassák be, többet rajtuk ne követeljenek, és semmilyen fondorlatos módon ne vessenek ki rájuk. Hasonlóképpen, amit eddig nekünk teljesítettek, azt ezután is fizessék, s többet tőlük nem követelünk.*”¹⁸

Itt érkezünk el a fentebb ígért összehasonlításához. Úgy tűnik, a kortársnak tartható moldvai és magyar 'ahdnáme között alapvetően a szuverenitás kérdésében van jelentős eltérés. A moldvai vajdának adott szerződésével, amely egyedül az alávetettséget fejezi ki, s az adót említi meg, csak iratfajtájában hasonlítható össze az eredeti török példányban 29,5 × 410 cm nagyságú, 87 soros török–magyar békeszerződéssel. Ez utóbbi minden olyan ügyet tárgyal, amelyek a két állam közötti viszonyt érintik. Külön érdemes kiemelni, hogy a szerződésével fontos eleme a két fél, a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom végvárainak pontos felsorolása. A magyar király nemcsak a maga, hanem a nyugati kereszténység nevében kötötte meg a békét. Ebben megemlézték a pápát, Angliát, Franciaországot, Spanyolországot, Portugáliát, Velencét, Itália államait, mint a Nápolyi Királyságot, Sziciliát, Rodoszt stb. A keresztény uralkodóknak egy éven belül külön okmányban, ratifi-

¹⁶ Gemil, Tahsin: *România și otomanii în secolele 14–16*. București, 1991. 27.

¹⁷ 'Aşıqpaşazâde, Tevârih-i Âl-i 'Osmân. İstanbul, 1333. 185. „Pâdişâh ğemi' kâfir beglerinün vilâyetini ğendüye muî' etdi Qara Bogdânuñ tekfürini qapuya oqudılar ğarâğını sen kendün ğetir kim sen dağı vilâyet-i Eflâq gibi bizüm olasın [A padisah az összes hitetlen bég országát a saját hűségére térítette, Moldva uralkodóját is a Portához hívták: Az adódat saját személyedben hozd be, te is Havasalföldhöz hasonlóan az enyém légy!] Román fordítása: Guboglu, Mihail – Mehmed, Mustafa: *Cronici turcești privind Țările Române*. Vol. I. București, 1966. 95.

¹⁸ Hasonló tartalmú török változata: „andan şofıra Qara Bogdân oğulları ile ve ğemi'i Möldva memleketi ile ve Eflâq ili voyvodası Râdül hem-ğünân oğullarıyla ve kendünün ili ğüniyle qrâl yanınğa bu şulğda bile dâğıl olub ğarâğların ve pîşkeşlerin şimdilik verigeldükleri üzre velerler ziyâde taleb u te'addî olunmaya ve qrâla verigeldükleri 'âdetlerin dağı velerler ziyâde taleb u te'addî olunmaya” TSMA E 7675 (15. ğemâzi'ü l-evvel 909/1503. IX. 5.); Arh. Nağ. Buc. Microfilm. Turcia. rolal. c.1–8.; Irodalom: A török példány feldolgozása eddig nem készült el. Regesztát készített róla Anafarta, Nigâr: *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) arasındaki münasebetlerle ilgili tarih belgeler*. İstanbul, é. n. 11–12.; A török szöveg fényképmásolatát közölte: Gökbilgin, Tayyib: *Korvin Mathias (Mátyás)ın Bayezid II.e mektupları ve 1503 (909) osmanlı – macar muahedesinin türkçe metni*. Belleten 87 (1958) Lev. III–XXII.; Kütükoğlu, Mübahat: *Osmanlı Belgelerinin dili (Diplomatik)*. İstanbul, 1998. (a továbbiakban: Kütükoğlu 1998.) 459–460. Csak részletet közöl az iratról fényképen.

kációban kellett csatlakoznia a békéhez. Ha valaki megszegte ezt az egyezményt, az csak számára járt következményekkel, a többi szerződő féllel a béke fennmarad. A bűneseteket, békeszegéseket kivizsgálták és a bűnösöket megbüntették. A rajtaütéseket, támadásokat kölcsönösen le kellett állítani. A futárok és kereskedők mindkét fél részéről szabadon járhattak. A szerződés oszmán példányát II. Bajezid szultán, míg magyar példányát II. Ulászló király esküje zárta. A magyar fél ratifikációját 1503. augusztus 20-i dátummal kiállították ki a budai kancellárián a korban szokásos latin nyelven.¹⁹

Úgy tűnik, hogy a török–magyar viszonylatban a 16. század elejére egy nagyjából egységes szerkezetű szerződéslevél-forma alakult ki. Ezeknek első példái a 15. század második feléből bukkannak fel. Például 1498-ban II. Bajezid és II. Ulászló közötti béke Cobor Imre és Hadzsi Zaganosz követségének eredményeként jött létre.²⁰ I. Szelim és II. Lajos király között 1519-ben megkötött békeszerződés török példányát nem ismerjük, a megmaradt latin fordítás azonban arra utal, hogy az okmány nagyon hasonló volt a fentebb elemzethez, s egy rajta lévő megjegyzés szerint megvolt a török nyelvű párja is. A békét ekkor magyar részről Bélay Barnabás szörényi bán, török részről pedig Kemal, a szultán követe (Kamal oratorem sue Cesaree maiestatis) közvetítésével hozták létre.²¹

Érdemes a tárgyalat korszakban megkötött velencei–oszmán szerződésekre is egy pillantást vetni. Ezek az okmányok – úgy tűnik – egyoldalú, békét és kereskedelmi szerződést tartalmazó török privilégiumlevelek voltak, nem készült melléjük velencei ratifikáció. Tartalmuk és szerkezetük jelentős mértékben eltér az elemzett román 'ahd-námétól. A velencei megállapodások politikai és katonai pontjai mellett részletekbe menően tárgyalják a kereskedelem, hajózás, hagyaték, foglyok stb. ügyét.²² Ezek lesznek a későbbi francia, angol, holland kapitulációk előfutárai.

A 14–16. század között, amíg Moldva és Havasalföld a Magyar királyság – Moldva esetében pedig időnként a Lengyel Királyság –, illetve az Oszmán Birodalom között ütköző-államok voltak, mind fentebb is láttuk, az erőviszonyoknak köszönhetően hol ide, hol oda, hol pedig mindkét félnek fizettek adót. Ennek ellenére, amikor a vajdák a szultánokkal fegyverszünetet kötöttek, ennek az aktusnak az okmányait a Porta nagy valószínűség szerint 'ahdnáme formában állította ki. Ezeket az okmányokat azonban nem lehet a nyugati hatalmaknak adott „kapitulációival” egyenértékűnek tekinteni. Az alapvető különbség: a román vajdáknak adott szerződéslevéllel a hűbérúr (szultán) megbékélt az alattvalójával, s adó fejében kegyelmében részesítette. Az okmány nem elrejtett célja a vazallusi viszony hangsúlyozása volt.

Hogy valóban léteztek ilyen egyszerű szerkezetű, a vazallitást kifejező, az adót rögzítő 'ahdnámék, arra jó példa egy datálatlan török oklevél, melynek keletkezését 1486-ra, de

¹⁹ Hammer-Purgstall, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. II. Pest, 1828. 617. (a továbbiakban: GOR); Korabeli teljes példány: ÖST HHStA Allgemeine Urkundenreihe (AUR) 1503. VIII. 20. fol. 1r-v.; a Magyar Országos Levéltárban (MOL) őriznek egy töredéket, DL 30498. jelzet alatt, amely megjelent: Dr. Thallóczy Lajos – Horváth Sándor: *Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527*. Budapest, 1915. (a továbbiakban: Thallóczy – Horváth 1915.) 167–170. Nr. 56. 1503. február 22. MHHD XL.

²⁰ Čorović, V.: *Der Friedensvertrag zwischen dem Sultan Bayazid und dem König Ladislaus II*. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG)* XC (1937) 52–59. Az oszmán szultán kancelláriájában szerb nyelven állították ki a dokumentumot.

²¹ MOL DL 24393; Thallóczy-Horváth 1915. 279–286.

²² Theunissen, Hans Peter Alexander: *Ottoman-Venetian Diplomats: The 'Ahd-names. The Historical Background and the Development of Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of Corpus of Relevant Documents*. Kiadatlan Phd. disszertáció az Utrechti Egyetemen, 1991. (a továbbiakban: Theunissen 1991.) 209–255.

1517 és 1527 közé is tették.²³ Ebből az okmányból megtudjuk, hogy a Portáról Mustafa aidosi (?) kádi jelölték ki a moldvai és a havasalföldi határ kijelölésére. Amikor a kádi a moldvai vajdához, Istvánhoz (Istefân = Ștefanuța 1517–1527) ment, az megmutatta neki a szerződésleveleit (*ahdnâmelerin gösterüb*). Ekkor Musztafa a vajda embereivel Akkerman határvidékére ment, ahol az öreg moldvai keresztyéket kikérdezte: Hol is húzódott a határ? Azok a moldvai vajda állítását erősítették meg, miszerint az Iurgheci-Kermannál húzódik, amely Akkerman mellett található. Ugyanígy járt el Musztafa a kiliai határ kijelölésénél is, amely vár korábban a magyarok kezén volt (De asemenea, hotarul Chiliei, cînd o ținea Ungara, ...).²⁴

3.

A román szakirodalomban ismert tény, hogy a 16. századtól a moldvai és a havasalföldi vajdák a szultáni beiktatás során beiktató leveleket, *berätokat* kaptak. Mint tudjuk, a *berät* az Oszmán Birodalomban mindenfajta hivatal, tisztség, katonai poszt betöltésekor a ki-nevezés utolsó lépésekor kiadott megerősítő levél volt.²⁵

Emellett megtalálható az a nézet is, hogy a korai kapitulációk (*'ahdnâmék*) mintájára a 16–17. században is 'ahdnâméval erősítették meg a szultánok a moldvai és a havasalföldi vazallusaikat. Ennek a tételnek a bizonyítására kétféle módszer alakult ki. Az első szerint, mivel az erdélyi fejedelmek valóban kaptak a szultánoktól 'ahdnâmékat, s ezek nagy része a mai napig is – legalább másolatban vagy magyar fordításban – fennmaradt, egyszerűen azt állítják, hogy mivel Erdély ugyanolyan ország volt, mint a „másik két román állam, Moldva és Havasalföld,” az erdélyi uralkodónak adott 'ahdnâme léte közvetve a moldvai és a havasalföldiek létét is bizonyítja.²⁶ A másik magyarázat az eddig fellelt okmányokból indul ki, azt állítván, hogy az ismert *berätok* szövegei tulajdonképpen a régi román vajdák-nak adott 'ahdnâmék alapján épülnek fel, azok formai elemeit örökítették át.

Az erdélyi fejedelmek *'ahdnâmé*ira később visszatérek, úgyszintén arra is, hogy a fentiekben bemutatott értelmezés lehetséges-e. Mindezek előtt azokra a 16–17. századi forrás-részletekre kívánok reagálni, amelyeken keresztül a „román 'ahdnâmék” létét bizonyítani szokták.

A román turkológia a 16–17. századra elsősorban két *telhîs*-ből, a nagyvezírek és szultánok személyes kapcsolattartásának dokumentumaiból emelte ki azokat a közvetett adatokat, amellyel a moldvai és havasalföldi 'ahdnâmék létét bizonyítják. Az egyik irat szerint,

²³ TSMA E 4639.; Arhivele Naționale ale României, Direcția Generală (ANR DG)-București, Colecția Microfilme Turcia rola 4, c. 373.; Mustafa Ali Mehmed: Dokumante turcești privind istoria României (1455–1774) I. București, 1976. 10–11.; Beldiceanu, Nicole – Bacqué-Grammont, Jean-Luis – Cazacu, Matei: Recherches sur les Ottomans et la Moldavie ponté-dannubienne entre 1484 et 1520. Bulletin of School of Oriental and African Studies, vol. XLV, part 1, 1982. 51–53.; Gemil, Tahsin: Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul Otoman (1486). Revista Arhivelor XLV (1983/2) 117–128.s: Theunissen 1991. 357–380.

²⁴ Goboğlu, Mihail: Fâtih'in Ştefan çel Mare üzerine iki Boğdan seferi (1474–1476). Belleten XLVII (1983) 146.; A török-magyar békeszerződésekben ettől kezdve Kilia mint a török végvárrendszer része kerül említésre: „Kili ile Aq Kerman nâm qal'elerüme sînürlarından ve ħaddlarından ve ħayri yerünizden yerünize varınğa bu şulħda bile dâħıl olub” TSMA E 7675, 31. sor. (1503. évi 'ahd-nâme); „Kelya, etiam cum castro Turcali lingua Akgermen, Hungara autem lingua Neztherfeyerwar ...” MOL DL 24393; Thallóczy – Horváth 1915. 282.

²⁵ Kütükoğlu, 1998. 124.

²⁶ Veliman, Valeriu: O „Carta Legămint (Ahd-Nâme) din 1581 privitoare la Transilvania. All a”A.D. Xenopol” 25/1. (1988) 27–43.

mivel a havasalföldi vajda ugyanúgy befizette az adót és hű a Portához mint a moldvai, és mivel az utóbbinak már eljuttatták az *'ahdnāmēt*, a havasalföldi vajda követje kéri, hogy urának is állítsák ki azt.²⁷ A másik *telhīs*-ben a következőképpen tesznek említést a moldvai szerződésleveletről: „*Boldogságos Padisahom, mivel a moldvai vajda, Jeremia (Movilā) elhunyt, a [vajdaságot] az 'ahdnāme alapján a fiának adtuk. Boldogságos padisahom, légy egészséges, most jött az ország néptől egy kollektív kérelem (mahzar), hogy a fiú még kicsi, ezért ha lázongás és felkelés kezdődne, nem lenne képes az ország megvédésére.*”²⁸

Mielőtt a fentiek értelmezésébe bocsátkozom, le kívánom szögezni, hogy az *'ahdnāme* kifejezést az oszmán nyelvben nemcsak a szultáni szerződésleveleket, az ún. kapitulációkat jelentette.²⁹

Az eddig is többször említett 1444. évi török–magyar békeszerződésről részletes török nyelvű leírás maradt fenn a *Gazavât-i Sultân Mehmed bin Sultân Murâd Hân* című krónikában. Balta-oālu Szülejmân szultáni követ a magyar királlyal, a szerb despotával és Hunyadi Jánossal folytatott tárgyalása után arra szólította fel a három méltóságot, hogy adják írásba a békeszándékukat. Ezeket az okleveleket szintén *'ahdnāménak* aposztrofálja az ismeretlen török szerző, amely annyiban érdekes, hogy a mai felfogásunk szerint csak a magyar király – mint uralkodó – állíthatott volna ki szerződéslevelet.³⁰

Az is tény, hogy *'ahdnāme* nem csak a szultáni kancelláriából kikerült iratok típusát jelölhette, s ez újabb zavart okoz. Fekete Lajos közzétett egy levelet, amely magát *'ahdnāme*-ként jelzi, tartalmából pedig kiderül, hogy a budai beglerbég adta ki a Habsburg követség szabad mozgását biztosítandó: „... *ve bu ġānibe ġōnderilen dēcīnüz ičün 'ahdnāme taleb olunmuş yazıldı ve mühürlenüb ādemiñuze vērildi ...* [A hozzánk küldendő követetek számára *'ahdnāmēt* kívántatok, amelyet megírtunk, lepecsételtünk, s embereteknek átadtuk.]”³¹ Egy 1605-ben magyar nyelven szerkesztett vagy fordított útlevél, amely alapján a magyar követség kiutazhatott a portára, szintén *'ahdnāme* címezést viselte.³² (Az útlevél szokásos európai elnevezése a *salvus conductus*, *hitlevél*, *literae fidei publicae*, *Freibrief* volt).³³ Emellett a török vazallus uralkodók az egymás közötti török nyelvű megállapodásaikat (például a tatár kán és Báthori Zsigmond között³⁴) szintén ugyanezzel a névvel illették. A vidéki hatóságok is kiadhattak hasonló típusú iratot, s ezekben valamilyen privilegiummal ruházták fel egy terület lakosait.³⁵ Ezeket az iratokat természetesen nem tarthatjuk államközi szerződés érte-

²⁷ Gemil, 1984. 67–68. Nr. 1.

²⁸ „Devletlü pâdişâhum, Buġdan voyvodası Eremya fevt olmaġla ahidnāme mucebince oġluna ināyet olunmuş idi. Devletlü pâdişâhum saġ olsun hâlâ vilāyet halkından mahzar geldi oġlu saġır olmaġla böyle fitne ve ihtilâl zemânında vilāyet hıfzına kâdir deġildür.” Maxim 1974. 96–99. Nr. 24.; Orhonlu, Cengiz: Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597–1607). İstanbul, 1970. 118–119. Nr. 152.

²⁹ Papp Sándor: Török–magyar tárgyalások és szerződéskötés 1605-ben. Historia Manet, Demény Lajos Emlékkönyv. Bucureşti, 2001. 113. 3. lábjegyzet.

³⁰ İnalçık, Halil – Oġuz, Mevlud: Gazavât-i Sultân Murâd b. Mehmed Hân. Ankara, 1989. 35.

³¹ Fekete Lajos: Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába. Budapest, 1926. 16–17.

³² Szilágyi Sándor – Szilády Áron: Török–Magyar Államokmánytár I. 1868. (a továbbiakban: TMAOT) 47.

³³ Például: ÖStA HHStA Turcica 27. Konv. 3. fol. 44.; A kérdést tovább bonyolítja, mint ahogy Ménage tanulmányából tudjuk: a „salvus conductus” is lehetett *berât* formában megszerkesztve. Lásd: Ménage, V. L.: Seven Ottoman Documents from the Reign of Mehmed II. [Stern, S.M. Documents from Islamic Chanceries. Oxford, 1965.] 81–118.

³⁴ Ivanics Mária: Gázi Giráj kán és Báthori Zsigmond szövetségének terve 1598-ból. Keletkutatás, 1989. Ősz, 39.

³⁵ Blaskovics József (Blaškoviç, Yusuf): Köprülü Mehmed paşa'nın Macarca bir ahidnāmesi. Türkiyat Mecmuası 15 (1968) 40–42.; Bocskai idejében a budai beglerbég, Ali is küldött egy *'ahd-nāmēt* a hajdúknak, ami alapján ők a török területnek számító földjeiket birtokolhatták.

lemben 'ahdnāmēknak, viszont arra jó példák, hogy milyen elterjedt volt a szó használata a török nyelvterületen, s annak a határain kívül is. Mindezek figyelembevételével úgy vélem, hogy amíg a 16–17. századra vonatkozóan legalább egy szultáni szerződéslevél szövege nem kerül elő – a közvetített adatok ellenére –, nem tartom jogosnak, hogy Moldva és Havasalföld esetében 'ahdnāmēk létéről beszéljünk.

Ġelälzāde Muštafā krónikája alapján Uzunçarşılı török történész említi, hogy amikor 1538-ban Ștefan Lăcustăt beiktatták a moldvai trónra, egy vajdai kinevező iratot (*berāt*) adományoztak neki, amibe bejegyezték, hogy köteles két évente az adót személyesen Konstantinápolyba vinni.³⁶ Ġelälzāde általam ismert példányában és más, a témára vonatkozó krónikákban nem találtam olyan leírást, amely Uzunçarşılı véleményét erősítené meg.³⁷ Ha mégis igaza lenne, akkor a fenti kinevezés során először érnék utol azt, hogy egy román vajdát *berāttal* neveztek ki. A oszmán archívumokban folyó román kutatások eredményeként a 16–17. századi moldvai és havasalföldi vajdák száznál is több kinevezése közül csak két kinevező iratot, *berātot* sikerült megtalálni. Mindkettő a havasalföldi Mihnea Turcitul hatalomra kerülésekor jött létre. Az első okmányt 1577. augusztus 6. és 15. között (985 evāhīr-i Ġemāziyūl-evvel) állították ki a szultáni dívánban, s Tahsin Gemil ismertette vázlatos román fordításban.³⁸ A másik *berātot* Mihnea vajda ismételt megerősítésére 994. Ramažān 22-én (1586. szeptember 6-án) jegyezték le.³⁹ Ez utóbbit Mihai Maxim román fordításban ismertette a *Culigere de texte Otomane* című kiadványában, amit később francia nyelven is megjelentetett.⁴⁰ A témával foglalkozó tanulmányok azonban figyelmen kívül hagyták a legteljesebb moldvai *berātot*. Ezt az okmányt Alexandru Iliăș vajda kapta 1620 végén vagy 1621 elején.⁴¹ A *berāttal* való megerősítés szokása a román vajdaságok tekintetében még a 18. század elején is változatlanul megmaradt. Miután a kinevezett

Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok Bethlen Gábor utolsó évei történetéhez. (Első közlemény) Történeti Tár. 1887. 22–25.; Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest, 1981. 36: 26.

³⁶ Uzunçarşılı, İsmail Hakki: Osmanlı tarihi. II. Ankara, 1988. 343.

³⁷ Celälzāde, Mustafa: Geschichte Sultan Süleymān Kānūnīs von 1520 bis 1557 oder Tabakat ül-Memālik ve derecāt ül Mesālik. (Kiadta: Kappert, Petra) Wiesbaden, 1981. 318a–318b. Ha Celälzāde krónikájának Uzunçarşılı által használt példányában a fent említett esemény leírásakor a „kendülere voyvoda nasb olunmak bābında turāb-i iksir-nisāb i dergāh-i se’adet-iktisābđan istid’ā-yi ‘ināyet idüb [a boldogságos portám elixir tartalmú kegyes porához folyamodott azért, hogy számára a vajdaságot megadják] mondatban turāb-i iksir-nisāb helyén berāt-i iksir-nisāb lenne olvasható (amely jelen esetben csak néhány pont felcserélését jelenti az arab írásban), akkor Uzunçarşılı leírása igaz is lehet, bár ez esetben a mondat világos értelme némiképp felborulna. [a boldogságos portáról az elixir tartalmú berāt megadását kérelmezte azért, hogy számára a vajdaságot megadják]. Vö. még: Lütfi, Pașa: Tevārih-i Āli Osman. İstanbul, 1990. 367–368.; Solākzāde Tarihi, İstanbul, 1297 H. 496–497.; Forrer, Ludwig: Die Osmanische Chronik des Rustem Pascha. Leipzig, 1923. 97–99.

³⁸ Gemil, Tahsin: Documente turcești inedite (sfișritul sec. XVI și XVII). Revista Arhivelor, 1981. 3. 351–361.

³⁹ Maxim 1974. 62–68. Nr. 14.; Az eredeti szöveg az alábbi jelzet alatt található: BOA Maliyeden Müdevver defteri 17. 11–12. Nr. 932. Arra hivatkozva, hogy az okmányt tartalmazó defter nagyon rossz állapotban van, nem mutatták meg az isztanbuli levéltárban. Fordításomhoz Mihai Maxim két szövegeközlésekor mellékelte faksimilét használtam. Mivel sok eltérést fedeztem fel Maxim átírása és az eredeti példány fényképe között, ezeket a lábjegyzetben jelzem. Melléklet: 6. irat.

⁴⁰ Maxim, Mihai: Sur la question des ‘ahidnāme octroyés par les sultans Ottomans aux princes de la Moldavie et de la Valachie. Transylvanian Review III/1 (Spring) 1994. (a továbbiakban: Maxim 1994.) 10–11.

⁴¹ Feridün, Ahmed Beg: Meğmū’a-i münşe’ātü s-selāfiñ. I–II. İstanbul. 1275² (1858–59) (a továbbiakban: Feridün) 488–489.; Melléklet: 7. irat.

Ştefan Cantacuzino 1741 júniusában beküldte a Portára az első adót, megkapta beiktató levelét (*berât-i sâadet-âyât-i behcet-gayâtı*).⁴²

Ha a fenti *berâtok* felépítésére pillantunk, megállapítható, hogy némi eltérések ellenére a magas méltóságú oszmán előkelők, bégek, beglerbégek, szerdárok, vezírek kinevező iataihoz hasonlítanak. Viszont az is igaz, hogy tartalmi szempontból egy nagyon fontos elemben eltérnek tőlük. A vajdák a szultánok keresztény „szolgái” voltak, országaik nem tartoztak az „iszlám házához.” Mint látni fogjuk, a muzulmán vallási törvény, a seriát a keresztény vazallus országokban nem volt érvényben. Ilyen formán a vajdák beiktató iratában ki kellett hangsúlyozni, hogy ők a szultán „*barátainak barátja és ellenségeinek ellensége*” lesznek!

A *berâtok*ban és esetenként az *'ahdnâmék*ban felbukkanó „*barátom barátja, ellenségem ellensége légy (dostuma dost dushmanüme dushman ola)*” kifejezésről a román történetírásban az az általánosan elfogadott nézet, hogy a régi „román *'ahdnâmék*ből” származott át a *berâtok*ba, tehát ilyen formán az *'ahdnâmék* kontinuitását biztosítja.⁴³ Meg kell azonban jegyezni, hogy a román vélekedéssel szemben, a tárgyalat szerkezeti elem nem szerepel minden *'ahdnâmében*.

Lehetőségeim szerint vizsgálatot folytattam az általam ismert szultáni szerződéslevelek szövegében, melyeket keresztény hatalmaknak adományoztak. A Habsburg Birodalom és a török birodalom közötti legkorábbi *'ahdnâmében*, az 1547-es békeszerződésben, de a további Habsburg–török békék oszmán ratifikációiban sem⁴⁴ találjuk meg a fenti formulát. Úgy tűnik azonban, hogy a francia királyoknak küldött béke és kereskedelmi szerződésekből is hiányzik a keresett elem, s azt az Érzsébet angol királynőnek küldött és Feridun bég okmánygyűjteményében olvasható levélben is hiába kerestem. Pedig ezek a megállapodások kétségtelenül igazi *'ahdnâmék* voltak.⁴⁵ Meglepő, hogy Simon grúz fejedelem békeszerződéséből – amely szintén az említett Feridun-féle oklevélben található –, s akinek az oszmánokhoz fűződő viszonya minden szempontból hasonlított a közép-kelet-európai vazallus államok vezetőinek helyzetéhez, szintén kimaradt ez a kitétel.⁴⁶ Ugyancsak nem található meg a II. Ulászló magyar királynak adott 1503-as békeszerződésben. De hiába keressük a legrégebbiről megmaradt, 1446-ban görögül kiállított velencei–török megállapodásban, sem pedig az ezt követő *'ahdnâmék*ban, amelyeket Theunissen (1482-től 1641-ig) tanulságos munkájában kiadott.⁴⁷

⁴² Veliman 1984. 90. Nr. 13.

⁴³ Bulgaru, Maria M. Alexandrescu-Dersca 257. (*dosta dost dushmana dushman olub... – clause empruntée aux 'ahidnâmes – ...*); Maxim 1994. 6–7.

⁴⁴ Feridün II. 96–100.; Petritsch, Ernst Dieter: Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (MIÖG) 38. (1985) 49–80.; Schaendlinger, Anton C. (unter Mitarbeit von Römer, Claudia): Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien I. (Transkriptionen und Übersetzungen) II. (Faksimile) Wien, 1983. (1559) Urkunde 23: 59–65.; (1562) Urkunde 25: 67–74.; (1565) Urkunde 32: 87–94. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, (Denkschriften 163) Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien Teil I.

⁴⁵ Feridün II. 490–494.; Angliával kötött megállapodások: Feridün II. 433–434., 438–442.

⁴⁶ Feridün II. 313–314. I. Simon életére vonatkozóan lásd: Tardy Lajos: Kaukázusi magyar tükör. Budapest, 1988. 147–184.

⁴⁷ Dölger, Franz – Babinger, Franz: Mehmed's II. frühester Staatsvertrag 1446. *Orientalia Christiana Periodica* 15 (1949) 225–158.; ugyanezen kiadvány: Dölger, Franz: *Bysantinische Diplomatiek*. München, 1965. 286–291.; Theunissen 1991. 357–608.

A tárgyalat elem természetesen megtalálható a fentebb elemzett moldvai–oszmán békeszerződésben, s ugyancsak olvasható minden lengyel–török szerződéslevelében is.⁴⁸ A kifejezésre utal Mengli Giráj krími kán is, bár nem marad fenn a tatár–oszmán szerződés eredeti szövege. Miután Kaffát (törökül Keefe) az oszmánok 1475-ben elfoglalták a genovaiaktól, az alábbiakat írta a kán II. Mehmed szultánnak a megkötött szerződésről: „*Ahmed pasával megállapodást kötöttünk, a padisah barátjának barátja és ellenségének ellensége maradunk, a megállapodást (ahd u şart) megtartjuk.*”⁴⁹ Az erdélyi fejedelmeknek küldött beiktató levelekből, melyeknek példányait szinte hiánytalanul sikerült felkutatnom, eleinte csak elvéve került elő a tárgyalat elem. Akkor szerepel először, amikor 1576-ban Báthory Kristófot megerősítette a III. Murád szultán, miután öccse, István elfoglalta a lengyel trónt: „*ellensegének ellenség legy, Baratimnak barattya legy.*”⁵⁰ Ezt követve csak 1604-ben találkoztunk másodszer ezzel a formulával, amikor Bocskai Istvánt Lala Mehmed pasa, a Budán állomásozó nagyvezír, a szultán nevében egy *beráttal* Magyarország királyának és Erdély fejedelmének nevezte ki.⁵¹ Ugyancsak megtalálható az egy évvel később Isztambulban megkötött török–magyar szerződés szultáni *'ahdnáméjában* is.⁵² A 17. században minden erdélyi uralkodónak adott *'ahdnáméban* megtalálható a keresett kifejezés!⁵³ A fenti tények alapján egy logikus, bár még nem teljesen megalapozott következtetést lehet levonni: a „*barátomnak barátja, ellenségének ellensége*” formula valóban előfordulhat olyan okmányokban is, amelyet *'ahdnámé*nak tartunk, de nem kötelező eleme annak. Sőt úgy tűnik, hogy a kifejezeten vazallus, vagy – legalábbis Lengyelország esetében – részben az oszmán befolyási övezetnek számító országok uralkodóinak adott szultáni szerződéslevelekből bukkan elő. Véleményem szerint a tárgyalat kifejezés megléte nem a függetlenség, inkább bizonyos mértékű függés kifejezője volt.

Hans Teunissen a velencei–oszmán *'ahdnámé*k kutatása során arra a megállapításra jutott, hogy török kancellária a 16. századtól a keresztény hatalmaknak kiállított kereskedelmi- és békeszerződések esetében az ún. *nişān*-formát vezette be. A *nişān*-forma alap-

⁴⁸ Feridün II. 505., 508., 514.; Például: Kołodziejczyk 2000. 236. 1553. évi lengyel–török szerződéslevelében: „ve-l-hasil dostuma dost düşmanıma düşman olub”; 1577-es *'ahdnáméban* szó szerint ugyanígy olvasható. Vö. Papp Sándor: Az erdélyi fejedelmek szultáni *ahdnáméi* (1526–1581). Diplomadolgozat az ELTE Török Tanszékén, Témavezető: Dávid Géza. Budapest, 1993. 80. és Kołodziejczyk 2000. 271.; Melléklet: 5. irat.

⁴⁹ „Ahmed paşa birle ahd u şart kıldık padişahının dostuna dost düşmanına düşman bulganmız tiyip ol ahd ü şart üstünde tururmız” Mengli Giráj bitikjéből való idézet. A. N. Kurat tanulmányából idézte a 6. iratot İnalçık (Yeni vesikalarına göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbilîğine girmesi ve ahidnâme meselesi.). Belleten VIII/30. (1944) 227.; Özyetgin, A. Melek: Altın ordu Kırım ve Kazak Şahasına ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslub İncelenmesi. Ankara, 1996. 118.

⁵⁰ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSzKK) Fol. Hung. 37.; Szalay László: A magyar történelemhez. Erdély és a Porta 1567–1578. Pest, 1860. 274–275.; Papp Sándor: Kritische Untersuchungen über die von Osmanensultanen für die Herrscher Ungarns und Siebenbürgens ausgestellten Verleichungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden. Wien, 1998. (Kiadatlan PhD. disszertáció) 246.

⁵¹ Magyar Országos Levéltár (MOL). Török iratok. R. 315. Nr. 33.; Mikrofilmtár, 34593 doboz; Korabeli magyar fordítása: TMÁOT I. 45–47.

⁵² Re'isü l-küttâb Muştafâ Efendi: İnşâ', Süleymaniye Kütüphanesi (Es'ad Efendi Kütüphanesi), Nr. 895. fol. 70v.–72v.; Arhivele Naşionale Române Filiala Cluj (Román Nemzeti Levéltárak Kolozsvári Fiókja), Colectia „Colegiul reformat Cluj” Nr. 72. 121–131; Erdélyi Történelmi Adatok. Szerkesztette: Gróf Mikó Imre. II. Kolozsvár, 1856. 321–327.

⁵³ Az erdélyi fejedelmek 17. századi beiktatásainak megírása során összegyűjtöttem az összes meglévő erdélyi *ahdnámé*t, melyek feldolgozásán jelenleg is munkálkodom. Mivel a különböző levéltári jelzetek felsorolása nagyon hosszúra nyúlna, egyedül a Feridün-gyűjteményben fellelhető két 17. századi erdélyi *ahdnámé*: Bethlen Gábor és felesége, majd utóda Brandenburgi Katalin irataira hivatkozom. Feridün II. 1275². 443–446.; 450–453.

vetően a *berāt*-típus formai elemeit követi, tehát a szerkezetében a birodalom tisztviselőinek, illetve privilégiumokkal ellátottjainak a megerősítő leveleihez hasonlít (természetesen tartalmi eltérésekkel!). Az érintett diplomatikai eljárásnak az oka nagyon nyilvánvaló, hiszen az oszmán felfogás szerint a béke- és kereskedelmi megállapodások (de akár egy hivatal vagy katonai poszt betöltése is) csak a szultáni kegyelemtől remélhető és szerzhető meg.

Az oszmán kancellárián az egyenrangú felekkel folytatott külpolitikai levelezésre az ún. *nāme*(levél)-típus volt használatos. A nyugati hatalmakkal, sőt a 17. században az erdélyi fejedelmekkel folyt levélváltás is *nāme*val történt. A Habsburg Birodalommal, a franciákkal kötött béke, illetve szövetségi megállapodások során a *nāme*-típusra épülő *'ahdnāmét* használták. Külső megjelenésben az a különbség, hogy amíg a *nişān*-típusú szerződéslevelek a szultáni *tugra alatt* a „*nişān-i şerif-i 'ālī-şān-i ...* [A nemes, hírneves kézjel ...]”-hoz hasonló formulával kezdődnek, addig a *nāme*-típusú *'ahdnāmék* egy hosszabb *invocatio* és a *tugra után* a „*ben ki sulţān-i selāţīn-i zemān ...* [Én, aki a korok szultánjainak szultánja ...] *intitulatio* valamilyen variációjával kezdődnek, majd pedig a szultánok birtokait sorolják fel. Mint Theunissen mondja, a két okmánytípus között az az alapvető különbség, hogy az elsőtben a kereskedelmi privilégium megadása kerül előtérbe, s csak ezt követi az egyéb, a békére, államközi megállapodásokra vonatkozó rész, amíg a másik esetben a béke megkötése a fontos, csak az „egyéb” ügyek mellett említik az esetleges kereskedelmi megállapodásokat. (A *nāme*-típusú békeszerződésre kiváló példa Báthori István lengyel király 1577-ben kiállított szultáni szerződéslevele.)⁵⁴ Néhány esetben van olyan átmeneti megoldás is, hogy a különben *nāme*-típusú okmány elé odaírták a *nişān*okra jellemző bevezető sort. Ilyen például Báthori István erdélyi vajda 1575-ben kiállított szultáni szerződéslevele: „*A nagyúri kézjel parancsa a következő: Én, aki stb. szultán Murád kán vagyok, amint a fenséges, nagyúri kézjel hordozója megérkezik, [szolgáljon tudomásotokra], hogy mostanában Erdélyország vajdája, Báthori István, aki a [hatalmas keresztény előkelők] példaképe, más bégekkel együtt a boldogságos magas székhelyünkre és világot uraló hatalmas trónusunkhoz emberein keresztül egy levelet küldött ...*”⁵⁵

A két típusú *'ahdnāme* létrejötté magyarázattal szolgálhat arra, hogy a román vajdák beiktató leveleit, a *berāt*okat, melyek pontosan megfeleltek a török tisztségviselők beiktató leveleinek, miért nevezhették a török hatóságok – mint fentebb láttuk – időnként *'ahdnāménak*. Úgy vélem, a válasz a *nişān*-típusú *'ahdnāme*, mint privilégiumlevél létrejöttében keresendő. Terjedelmi korlátok miatt itt nincs mód arra, hogy részletesen összevegyem például a Velencének vagy Angliának adott kereskedelmi megállapodások *nişān*-típusú *'ahdnāméit* a román vajdák *nişān*-típusú *berāt*jaival. Így csak egyetlen – első pillanatban – hasonlónak tűnő elemet vizsgálok meg. A 16–17. századból fennmarad három román *berāt*ban és a velencei kapitulációkban is szó van elhunyt kereskedők vagyona sorsáról. A velenceieknek adott 1540-es *'ahdnāme* szerint, ha egy *velencei* kereskedő az Oszmán Birodalom területén elhunyna, akkor a török kincstár nem foglalhatja le annak a vagyonát, hanem ki kell szolgáltatni a velencei konzulnak (*bailo*, *balyos*).⁵⁶ Ezzel szemben román *berāt*ok általánosságban szólnak arról, hogy a román alattvalókat senki sem háborgatja a bezulmánok részéről, s részletesen csak a román vajdaságokban elhunyt *török* kereskedők vagyonának kiszolgáltatását teszi a vajdák kötelességének. A felfogásbeli különbség tehát nyilvánvaló: amíg a velencei és más nyugati államok kereskedői vagyonukat védő privilégi-

⁵⁴ Melléklet: 5. irat.

⁵⁵ „*nişān-i hümāyün hükmi oldur ki ben ki 'h(İLā āhīri) sultān Murād hānam hāliyā vilāyet-i Erdel vovodası olan rāfi'-i tevqī'-i refi'-i hāqānī qīdvet Bātōrī İstvan ve sāyir begleri südde-i seniye-i se'ādet-medār ve 'atebe-i 'ālīye-i gerdün-ıqīdārımuza ādemler ile mektüb gönderüb*” *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul (BOA), Mühimme defteri (MD) 27. 154–155. No. 359. (20. Ramażān 983/ 23. 12. 1575.)* Báthori István Erdély vajdája *ahdnāméja*.

⁵⁶ „*anlaruñ (tüccar) metrukātına beytü l-malci karışmayub balyoslaina teslim eyleyeler.*” Theunissen 1991. 446.

umlevelet kaptak a szultán birodalmában, addig a román „berátokban a szultán a muzulmán kereskedő életét és vagyoni biztonságát biztosítja” a keresztény vazallus állama területén. Ugyanarról a kérdésről van tehát szó, csak a viszonyrendszer fordított. S ne felejtjük el, bár az *ahdnāme* a külföldi hatalmak számára privilégiumokat biztosított, a szultán mégsem tekintette őket alattvalóinak. A „román” berátok viszont a moldvai és a havasalföldi vajdák beiktatási procedúrájának végén megszületett okmányok voltak, amelyeken keresztül az említett állam vajdái a szultán kegyéből egy időre birtokolhatták vajdaságukat. Az okmány a méltóságban való megerősítés és a befizetendő adó megjelölése mellett természetesen tartalmazta a vazallus uralkodó kötelességeit is. Az adó 1620-ban Moldva esetében 5,6 millió akce,⁵⁷ míg Havasalföld esetében 1585. március 30-án, amikor másodszor erősítették meg II. Mihnea (Turcitul) vajdát, 7 millió akce volt.⁵⁸ A beiktató iratok típusa világosan szerepel a berátok szövegében.⁵⁹ A vajdáknak elődeikhez hasonlóan hűségesnek kellett lenni a Portához, adóikat időben és fogyatkozás nélkül kellett beadniuk a kincstárba. Nagy figyelmet kellett fordítaniuk a portai előkelőknek küldött szokásos ajándékok beadására is. A berátok szerint a nagyvezíreknek, ruméliai beglérbégnek, az egyéb portai tisztviselőknek hiánytalanul kellett kifizetniük a járadékokat. Az adófizető alattvalókat meg kellett védeniük. A szultánok nem egyeztek bele újabb, helytelen, törvénytelen újítások (bid'at-i iḥdās) bevezetésébe. A tárgyalt oklevelek alapján az egész moldvai/havasalföldi társadalomnak urukként kellett elfogadni a nevezett vajdákat, akik szultáni kincstár számára fizetett adó és az egyéb szolgáltatások mellett a fent ismertetett állandó formulával élve a padisahok barátainak barátai, s az ellenségeiknek ellenségei (*döstuma döst ve dūšmenime dūšmen*) voltak.

Ezen általános elemeken kívül a berátok is tartalmaztak két-három olyan rendelkezést, amely kifejezte a vajdaságok vazallus és keresztény voltát. Erre azért volt szükség, mert vazallus és hűbérura eltérő vallási közösséghez tartozott és eltérő jogszokásokat ismert. Elsőként a már érintett török kereskedők ügyét kell megemlíteni, akik ugyan szabadon járhattak a román országok területén, ha azonban történt velük valami a keresztény területen, akkor nem a muzulmán vallási (seriját)-törvény alá estek. Először kikötötték tehát, hogy senki sem háborgathatja őket.⁶⁰ Ha azonban mégis „idegenben” hunytak el, akkor az örökösök részére át kellett adni hagyatékukat. Ha valakinek nem került elő az örököse, akkor a vajdákat arra kötelezték, hogy személyesen vegyék lajstromba az elhunyt muszlim kereskedő holmiját, melyet egy megbízható emberen keresztül juttattak el a Portára.⁶¹ A biroda-

⁵⁷ mezīyet-i 'āṭifet-i mulūkānem zuhūra götürüb vilāyet-i Boḡdān voyvodalıḡı iṣbu sene (üres) „göninden vilāyet-i mezbūrenüñ mu'ayyen olan elli altı kere yüz biñ aqçe ḡarāḡı sāl be-sāl südde-i ref'i ü l-bünānūma irsāl ētmek üzere ḡaṭṭ-i hümāyün-i se'ādet-maqrūnumla tevḡih ü 'ināyet edüb” Feridün II. 488–489.

⁵⁸ „saña yine Eflāq voyvodalıḡın yetmiş kere yüz biñ akçe ile tevḡih ü tā'yin edüb bu berät-i hümāyüni vērdüm ve buyurdum ki” Maxim 1994. 10. (BOA, Istanbul Maliyeden Müdevver defteri 17932. 11–12.); Maxim 1974. 62–68.; Maxim 1994. 10–11. (Maxim átírását alaposan átdolgoztam, olvasati hibáit kijavítottam. Bár hivatkozom kiadványai oldalszámára, de ott többször egészen más szövegeket lehet találni.) Lásd: Melléklet: 6. irat és a hozzá tartozó lábjegyzetek!

⁵⁹ „berät-i meserret-meṣḡūni vērdüm ve buyurdum-ki” Feridün II. 488–489.; „bu berät-i hümāyüni vērdüm ve buyurdum ki” Maxim 1994. 10.

⁶⁰ „ve memālik-i maḡrūsem ḡalqından vilāyet-i Boḡdāna varub reñḡberlik edenlerüñ māllarına ve ḡānlarına kimesne daḡl ü ta'arruz ētmeyüb kemāl-i emn ü amān üzere olalar” Feridün II. 488–489.; „vilāyet-i Eflāq gelüb reñḡberlik edenlerün māllarına ve ḡānlarına veḡhen min el-vüḡüh kimesne daḡl ü ta'arruz ētmeyüb emniyet ü raḡmete vērüb uşandırmaya kemāl-i emn ü amān üzere olalar” Maxim 1994. 11.

⁶¹ „tiḡārımız täyfesinden vilāyet-i Boḡdānda vefāt edenlerüñ vārişleri ḡāzır bulunursa metrükātını vārişine teslīm edeler vārişi olmayanlaruñ muḡālefetini mūmā ileyh voyvoda bi-ż-zāt kendüsi defter edüb herne ise bi-quşūr yarar ādemi ile āsitāne-i se'ādetüme gönderer” Feridün II, 489.; „tüḡḡārdan vilāyet-i Eflāqā varub vefāt edenlerüñ vārişleri anda ḡāzır bulunur ise metrükāti anda

lom jogrendje szerint a kivégzett vagy örökös nélkül elhunyt alattvalók hagyatéka a szultáni kincstárát illette meg. (Jelenleg egy külön levéltári állag őrzi a valamikor örökös nélkül elhunyt alattvalók hagyatéki leltárát. Így került ide 1738-ban az utolsó Porta által kinevezett erdélyi fejedelem és magyar király, Rákóczi József hagyatéka is.)⁶² A fenti feltételek betartása esetén a szultánok is védelmet biztosítottak a vajdák és a román vajdaságok minden lakosának, akár a saját muzulmán alattvalóikkal szemben is.

A moldvai és havasalföldi vajdák beiktatási folyamatának rekonstrukciója során, hasonló kép alakult ki, mint az erdélyi uralkodók kinevezése kapcsán. Az erdélyi fejedelmek a 16. században az alábbi négy lépcsőben szerezték meg a szultáni megerősítést.

1. Első lépésként egy követség tudatta a Portával az előző vajda (király) halálát, és az újonnan megválasztott uralkodó nevét. A nagyúri díván döntést hozott az ügyben, és a kinevezés tényét egy csausszal tudatták, aki a kinevező levelet hozta, amit *hükm-i hümayün* (nagyúri parancslevél) formában állították ki.

2. Ezután egy magas méltóságú udvari emberen keresztül megérkeztek a beiktató jelvények, amelyek közül a legfontosabb a *sanğaq-i hümayün* (nagyúri zászló) volt. Ennek kísérő leveleként szintén egy *hükm-i hümayün* érkezett Erdélybe.

3. A beiktatás után „ki kellett venni,” azaz a Portáról elhozni (illeték lefizetése után) a *berätot*, amin keresztül a vajdát véglegesen megerősítették. Ez az erdélyi követség feladata volt.

4. Nem a beiktatással szorosan összefüggésben, de a két ország ügyeinek alapidokumentumaként, portai tárgyalások után állították ki a szerződéslevelet, ami biztosította a szabad fejedelmválasztást és rendezte Halil bég defterére hivatkozva a határokat. Ennek az irattípusa a nyugati államokhoz hasonlóan az *'ahdnâme-i hümayün* (nagyúri szerződéslevél) volt.

Ez a rendszer a 15 éves háborúig változatlan formában állt fenn. 1595-től megszakadt a rendszeres erdélyi–török diplomáciai kapcsolat, illetve a nagyúri díván másolati könyvei (mühimme defterek) nem számolnak be a török-párti vajdák beiktatási kísérleteiről. Azonban a 17. században ismét megerősítették az erdélyi fejedelmeket a Portán, ekkorra azonban egy sajátos irattípus alakult ki. Az *'ahdnâme* vette át *berät* funkcióját is, amelyeknek szövegéből kiderül, hogy egyben *berät*nak és *hağt-i hümayün*nek is tartották: „*bu berät-i hümayünü ve 'ahdnâme-i şıdq-meşhünü vürdüm* [Ezen nagyúri berätomat és őszinteséggel teljes szerződéslevelemet kiadtam ...]”⁶³

Sajnos a 16. században a román vajdák kinevezésére vonatkozó iratanyagot csak nagyon hiányosan vezették be a *mühimme defterek*be. Így sokkal nehezebb rekonstruálni a beiktatás folyamatát, mint az erdélyi fejedelmek esetében. A moldvai és a havasalföldi vajdák kinevezésükkor, amely vagy a szultáni udvar döntése, vagy az előkelők választásának következménye volt,⁶⁴ először egy, az erdélyi fejedelmek kinevezésekor is használt parancslevelet (*emr-i şerif*) kaptak, csak valamivel rövidebb formában, mit Erdély esetében. Ennek kézbesítése után elindították a Portáról a hatalmi jelképek számító zászlót.⁶⁵ A kinevezés

teslîm êde vârisleri hâzir bulunmazsa muhâlefetini müşârün ileyh voyvoda bi-ż-zât kendüsi defter edüb her ne ise yarar âdemi dergâh-i mu'allâya göndere” Maxim 1994. 11.

⁶² BOA Bâb-i defteri Başmuhasebe Kalemi, Muhallafât Halifeliği Evraki Kronolojik ve Alfabetik indeksi (h. 933–1245/m. 1526–1829)(D. BŞM. MHF) 3/30 (11. ş. 1152), 32 (27. ş. 1152), 161 (27. C. 1152) Râkocu Kralzâde. Erre az állagra Mihai Maxim hívta fel a figyelmemet, aki több román vajda hagyatéki leltárát is megtalálta itt. Kedves segítségét ezúton is szeretném megköszönni.

⁶³ Babinger, Franz: Zwei türkische Schutzbriefe für Georg II. Rákóczi, Fürsten von Siebenbürgen, aus dem Jahre 1649. Mit zwei Lichtdrucktafeln. Le Monde Oriental, 14. (1920) 133.

⁶⁴ Zach, Kornelius: Staat und Staatsträger in Walachei und Moldau im 17. Jahrhundert. München, 1992. 184–187.

⁶⁵ Arhivele Naționale ale României, Direcția Generală București (ANR DG-București) Doc. Ist. DLXXIX/1/a; 7. Muğarrem 967(9. 10. 1559); BOA MD 3. p. 150. Nr. 401. 4. Muğarrem 967.

eszközeként még a 19. század végén és a 18. század elején is a parancslevél értelmű *fermān-i 'ālīšān*-t (dicsőséges parancs) említik.⁶⁶

A kinevező iratot a román vajdaságok esetében a 16–17. században hívhatták *hükm-i šerīf*nek vagy *hükm-i hümāyūn*nak, mint ahogy ezt Erdély esetében is láttuk. Az eddig megtalált adatok alapján is egyértelmű, hogy a vajdai beiktatás legfontosabb eleme – ugyanúgy mint Erdélyben – a szultáni zászló (*sanğaq-i hümāyūn*) volt. A *sanğaq* átadásáról például megemlékeznek azok a dokumentumok, amelyek Petre cel Tinăr (1559)⁶⁷ és Alexandru Lăpușeanu fiának, Bogdannak (1568) a kinevezését tartalmazzák.⁶⁸ (A kinevező és zászlót kísérő levelekre példákat mutatok be a Mellékletben: 3–4. iratok.)

A téma kapcsán érdemes röviden két elbeszélő forrást is megvizsgálunk. Az első szerzője Dimitrie Cantemir, aki maga is 1710. novemberre és 1711. júliusa között betöltötte a moldvai vajdai méltóságot. Azt is mondhatjuk, hogy művében a *Descriptio Moldaviae*-ban személyes példáján keresztül mutatja be a 17. század végi és a 18. század eleji beiktatás rendszerét.⁶⁹ Leírása alapján a beiktatáskor egy „hiukm ferman”-t állítottak ki, ami a moldvai előkelőknek szólt. Az említett irattípus eredetileg *hükm-i hümāyūn* lehetett. Emellett készült egy úgynevezett fejedelmi diploma is, amelyet Cantemir szerint ugyancsak parancs formában szerkesztettek meg. A vajdai kinevezés csak három évre szólt és utána meg kellett azt újítani. Az első alkalommal kibocsátott beiktató levél a következő záradékot tartalmazta: „Voideligi Tevdzih olumak iehsani humasum olmiszdur [*Voyvodalığı tevğih olunmaq ihsān-i hümāyūn olmišdur* = Nagyúri jóakaromból a vajdaságot megadtam.]”. Mikor háromévente megújították a vajdai méltóságot, ez a mondat így hangzott: „Voideligine tedzid ve mucarer olunmak iehsani humajun olmiszdur [*Voyvodalığına teğdīd u muqarrer olunmaq ihsān-i hümāyūn olmišdur* = Nagyúri jóakaromból a vajdaságot megújítottam és megerősítettem.]”⁷⁰ A kinevezéskor átadott beiktató jelvények a zászló (*sanğaq*) és a két lófarok (*tüğ*) voltak. Cantemir leírása az okleveles források által említett megerősítő levélről, a *berātről*, illetve az *'ahdnāméről* nem tesz említést.

A másik elbeszélő forrás a téma kapcsán 'Izzī Süleymān Efendi történeti műve, amelyben az „*'Azl u naşb-i voyvoda-i Bogdān* [A moldvai vajda leváltása és kinevezése]” című fejezetben leírás olvasható Constantin Mavrocordat leváltásáról és helyére Constantin Racovița 1749-es kinevezéséről. Beiktatási jelvényeiként a következőket sorolja fel a forrás: „*qūqa hil'at-i iksā ve tüğ ve 'alem-i ihsān* [tolldísszel díszített süveg, kaftán és lófarok és szerencsét hozó zászló]”⁷¹ Sajnos az ekkor átnyújtott kinevező iratokról nem szól a tudósítás.

(6. 10. 1559); „babañ yérine seni vilāyet-i Eflāqa voyvoda naşb ēdüb i'lām-içün sūdde-i se'ādetümde küçüç emīr-i āhürüm olan iftiharū l-emāğid ve-l ekārim 'Alī zīde meğduhu ta'yīn olunub ve 'ādet üzre sanğaguñ [ve] vėrgüñ dañi irsāl olunmišdur” ANR DG-Bucureşti Doc. Ist. DLXXIX /2/a. 26. Muğarrem 966 / 28. 10. 1559.; BOA MD 3. 150. Nr. 402. 4. Muğarrem 967. (6. 10. 1559.)

⁶⁶ Gemil 1984. 382–383. Nr. 180. (BOA MD 98. Nr. 76.) 15–24. Nov. 1688.; Veliman 1984. 80–81. Nr. 7. (BOA MD 119. 91.) 23. Okt. - 1. Nov. 1711.

⁶⁷ ANR DG-Bucureşti Doc. Ist. DLXXIX /1/a; MD 3. 150. Nr. 401.; ANR DG-Bucureşti Doc. Ist. DLXXIX /2/a; MD 3. 150. p. Nr. 402. Matuz, Josef: Herrscherurkunden des Osmanensultans Süleymān des Prächtigen. Ein chronologisches verzeichnis. Freiburgs im Breisgrau, 1971. 93. Nr. 427, 430. (Az említett okmány dátuma itt téves.)

⁶⁸ BOA MD 7. 401. Nr. 1150. (28. Ramazān 975. (27. III. 1568.); MD 7. 392. Nr. 1123. (26. Ramazān 975. (25. III. 1568.); MD 396. Nr. 1135. 25. Ramazān 975. (24. III. 1568.)

⁶⁹ Cantemir, Dimitrie: Moldva leírása. Bukarest, 1973. (a továbbiakban: Cantemir) 80–108.

⁷⁰ Cantemir 1973. 107.

⁷¹ Wickerhauser, Moriz: Wegweiser zum Verständniss der türkischen Sprache. Eine deutsch-türkische Chrestomahie. Wien, 1853. 153–154. (német részben); 148–149. (török részben); román fordítása: Mehmet, Mustafa A.: Cronici Turceşti privind Ţările Române. Bd. III. Bucureşti, 1980. 282–283.

Összefoglalás

A tanulmány végén válaszolni kívánok a kiindulópontnak szánt kérdésre: Vajon jogos-e szultáni szerződéslevelekről, *'ahdnāmē*kről beszélni a román vajdaságok történetének tárgyalásakor? Úgy vélem, igen, még annak ellenére is, hogy jelenleg csak egyetlen egy 15. századi békeszerződést (*sulh-nāme*) ismerünk. Ki kell viszont jelenteni, hogy a moldvai és a havasalföldi vajdaságok történetének csak erre a korai szakaszára tartjuk megalapozottnak az ún. *'ahdnāmē*k létét. A 16. század elején az oszmán állam olyan túlsúlyba került az Al-Duna mentén, s attól északra is, hogy az a viszony, amely korábban fennállt, már nem volt tartható. A magyar állam gyengülésével már csak Lengyelország jelentett ellensúlyt, amely néha befolyása alá vonhatta Moldvát. Azonban kétsége ekkor sem lehetett senkinek, a terület igazi ura felől. A viszony a két román vajdaság és a Porta között talán 1538-tól, esetleg más időponttól kezdve megváltozott: a szultánok nem *'ahdnāmē*ba foglalták a moldvai, havasalföldi vajdák vazallusi kötelezettségeit, hanem a birodalomban megszokott módon, *berāttal* nevezték ki őket a vajdaságok élére. Ez az aktus a korábbi időkhöz képest különbséget jelentett. Már nemcsak egy háború utáni békekötés és adófizetés ténye került be a dokumentumokba, hanem az új vajda a szultán *jóindulatából kapta meg* az uralkodói címét. Bár össze lehet hasonlítani a kereskedő Velence *nişān*-típusú *'ahdnāmē*ját a román vajdaságok 16–17. századi kevés számban fennmaradt, s szintén *nişān*-típusban megszerkesztett *berāt*jaival, nem reménykedhetünk azonban, hogy az összevetés néhány formai hasonlóság miatt a *berāt*okból kvázi *'ahdnāmē*t eredményez. Mint láttuk, a *berāt*ok, amelyekkel a szultánok a román vajdákat kinevezték, szerkezetükben nagyon hasonlítottak a tatár kánok, tatár kalgák, beglerbégek, vezérek, szerdárok kinevező irataihoz. A beiktatás módja, parancslevélen keresztüli kinevezés, a zászló (*sanğaq*) átadása és a végső megerősítő levél, a *berāt* megszerzése szintén megegyezik az Oszmán Birodalom méltóságainak megerősítésével. Természetesen a vajdaságok keresztény volta magában hordozta a fentiekől való különbségeket is. A legfontosabb, hogy a szultánok keresztény országaiban nem a birodalom többi részén elismert jogi rendszer volt életben. Ennek megfelelően néhány kérdést külön kellett rendezni, s ez valóban kölcsönzött a beiktató iratoknak olyan jelleget, amely hasonlóná tette azokat a keresztény hatalmakkal kötött megállapodásokhoz. Talán azért is nevezték időnként a török köznyelvben a *berāt*okat *'ahdnāmē*nek, mert a nyugati kapitulációk egy része is a *berāt*ok *nişān*-típusában volt megfogalmazva, s a kötelező évi adó befizetésének követelése mellett valóban tartalmaztak a két eltérő kultúra közötti együttélést segítő elemeket.

MELLÉKLET

I.

II. Mehmed szultán privilégium levele (bitik)⁷² Petru Aron moldvai vajda számára, amelyben megengedi a moldvaiak kereskedelmi tevékenységét néhány török városban

1456. 06. 09. / 860. Receb. 5. jeni derbendi tábor vagy (Rudnik)

Fényképmásolat a Román Tudományos Akadémia Könyvtára kéziratárából, Pac. XXII, nr. 1. és XXIV, nr. 1. Eredetije az Orosz Állami Levéltárban, Moszkvában található. (Kraelitz nem adja meg a pontos helyét.)

Kiadás: Kraelitz, Franz: *Osmanische Urkunde in türkischer Sprache aus der zweiten hälfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatie*. Wien, 1921. 44–46.; Guboglu, Mihail: *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*. București, 1958. (A továbbiakban: Guboglu 1958.) 131–132. (Az okmányra vonatkozó további irodalomra is lásd a Guboglu-féle feldolgozást.)

[Tugra]: Mehmed, Murád kán fia, a mindig győzedelmes.

A nagyúri kézjel parancsa a következő. Mostanában a kiváló előkelők dicsőségével, Moldova bégjével (*Bogdān ȧi begi*), Petru vajdával (*Petri voyvoda*) békét kötöttem, s a közöttünk lévő ellenségességet eltávolítottam. Megparancsolom, hogy az országához tartozó Akkerman kereskedői hajókon jöjjenek, s Edirnében, Burszában és Isztambulban az [ot-tani] néppel megállapodva kereskedjenek. Jövetelükkor és visszatértükkor szubasijaim, szpáhijaim és népem senkinek se okozzanak kárt és veszteséget. Ha azonban ennek ellenére meghallom, hogy [az alattvalóim] a parancsossal szembehelyezkednének, tudják meg, egy szolgámat fogom odaküldeni, s nagy büntetésben lesz részük. Ezt az okmányt (bitik) igaznak tudják és adjanak neki hitelt. Íródott redzseb ötödikén a nyolcszáz hatvanadik évben Yeni Derbend táborunkban.

2.

II. Mehmed szultán békeszerződése (*şulh-nāme*) Nagy István (*Ştefan cel Mare*) moldvai vajdával

1480. körül

Süleymāniye Kütüphanesi, Esad Efendi Nr. 3369. İstanbul

A kéziratot Guboglu szerint hidzsra szerint 896 (1490) -ban készítették el.

Kiadás: Guboglu 1958. 132. és 165. (Egyéb feldolgozásaira lásd az itt közölt adatokat. A faksimile kiadásakor az iratot tartalmazó négy lapot nem a megfelelő sorrendben rendezték el a 165. lapon. A helyes sorrend: b, d, a, c.)

Mehmed szultán, legyen neki könnyű a sír, békeszerződése Moldvával (*Qara Bogdān*)

Amikor az alázatot követelő fenséges nagyúri kézjel és a világot díszítő fényes szultáni tugra, melyet a hatalmas Isten mindörökké tartson meg, megérkezik, hét világra szóló meg-

⁷² A bitik török szó: iratot, diplomát jelent.

tiszeltetésben részesüljön. Moldova (Qara Bogdān) a régi időkben a Oszmán-ház kalifátusának menedékhelyéül számító udvara, s különösen pedig az én fenséges, az ég forgástengelyében lévő küszöböm iránt udvarias és alázatos volt. A szolgálatban, a parancs végrehajtásában egy perccet sem vesztegetett. Parancsaimat követte, s az általam követelt adót (*ḥarāğ*) időben, késedelem nélkül megadta. Egy idő óta azonban a sátán befolyására csökkönyös fejté arcátlanságra és lázadásra adta, amely miatt a jól neveltek és alázatosak köréből kivettem (*qadem başdum*).⁷³ Bebizonyosodott azonban, hogy bolondságod miatt, az ellenszegülést választottad és az alázatosság újtjáról letértél, amelynek következtében az isteni fenséges vallás és a padisahi erős érzelmek cselekvésre készítettek, s fenségem dühének jeges viharából seregem támadása az orkánhoz, s virágzó országod pedig Szemúd és Ád⁷⁴ országaihoz vált hasonlón. Feldühödött hőseim keze által teljes félelembé taszajtottalak. Mindezek következtében a tudatlanság álmából felébredtél, visszafordultál és visszatértél hozzám, az engedelem székhelyéhez százezerszer alázatosan könyörögtél, és sokféle módon megalázva magadat hízelegve a szolgálatom földjéhez dörzsölted arcodat, majd a világ menedékhelyének számító székhelyemre menekültél, s nyakadat alázatosan a korábbi állandó szolgaság kötelékére adtad. Ettől kezdve pedig a számomra előírt adót, amely minden évben három ezer európai arany volt, duplázd meg, minden évben hat ezer legyen. A régi napokhoz hasonlóan a hűség újtjáról egyetlen lépésre se térj le. Az ég forgástengelyében lévő küszöbhöz és a magasságos mennyek[en lévő] dicső ősem szolgálattevőihez tartozónak mondván magad, könyörögtél azért, hogy a hűség mezejéről a romlottságodat ismét eltávolítsam, szemedből bőségesen aláhulló könnyed áradást indított (*āb-i dāde-i nihāyet-i dādesim seyl-āb qilub*), s bocsánatomért folyamodtál, melynek következtében könyörületességem tengere és jóindulatom óceánja kiöntött, s elmosta bűneidet. A szerződést (*'ahd*) megújítottam. S ahogy a fenséges és jóságos Isten saját maga mondta: „A szerződéseket tartásatok meg, mert a szerződésekről számot kell adni.”⁷⁵ Ameddig pedig ezen mondott feltételek betartásával a szultánság székhelyének számító küszöböm iránt vonzalmat mutatsz és hozzá kötődsz, addig személyed, tulajdonod és országod nem szenved el kárt sem tőlem, sem szandzsák bégeimtől, sem pedig más szolgálóimtól. Ahogy meglátom őszinteséged példáit, nagyúri jóindulatomból adódóan padisahi kegyelmes pillantásommal megvédelek tőlük. Ezen szerződéslevellemmel (*'ahdnāme*) megtiszteltelek, amelyet kezdedben biztosítéknak és hitelt érdemlőnek tartsz.

3.

I. Szülejmán szultán nagyúri parancsa (*hük-m-i hümāyūn*) Petru cel Tînăr havasalföldi vajdának a kinevezése tárgyában

Arhivele Naționale ale României, Direcția Generală, Documente Ist. (A továbbiakban: ANR DG-București Doc. Ist.) DLXXIX /1/a;⁷⁶ Bakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri (A továbbiakban: BOA MD) 3. 150. Nr. 401.

7. 1559. 10. 09. / 967. Muḥarrem 7. [A defterbe való bejegyzés dátuma: 1559. 10. 06. / 967. Muḥarrem 4.]⁷⁷

⁷³ Guboglunál tévesen *qadem başub*.

⁷⁴ 'Ād a hagyományok szerint Jemen közelében élő arab népcsoportot jelölt, akikhez Allah elküldte prófétáját, Noét, de azok nem fogadták el tanításait. Az Isten büntetésül pusztító vihart küldött rájuk. Ugyanígy járt Šemūd (vagy Tamūd) népe is. Vö. Korán, 41: 16–17, 54: 18, 23.

⁷⁵ „wa awfū bi-l-'ahdi inne l-'ahda kāna mas'ulan” Az éjszakai utazás (Al-isrā). Korán 17, 34.

⁷⁶ Az okmányt először a bukaresti levéltárban láttam egy 19. századi másolatban. Úgy tűnik, először a románokat engedték be a török levéltárakba, hogy országuk történetére nézve forrásokat gyűjtsenek.

Kiadás: *3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968 / 1558–1560)*, Ankara, 1993. T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Nr.: 401. (Özet ve Transkripsion) p. 181.; (Tıpkibasım) 150.; Papp, Sándor: *Kritische Untersuchungen über die von Osmanensultanen für die Herrscher Ungarns und Siebenbürgens ausgestellten Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragssurkunden*. Wien, 1998. (a továbbiakban: Papp 1998.) (Kiadatlan PhD disszertáció) Urkunde 9.

Parancs Petru⁷⁸ vajdának, az elhunyt havasalföldi vajda, Mircea⁷⁹ fiának: A boldogságos székhelyemre mostanában egy embered érkezett. Tudattad, hogy apád elhunyt. Most a magas és tökéletes királyi jóindulatomat megmutattam irányodban is, melynek következtében a havasalföldi vajdaságot neked ajándékoztam. Egyéb ajándékaimat, melyet szerencsét hozó zászlómmal (*sanğaq-i se'âdet-fürüg*) együtt szokás szerint adományozni és megadni szoktunk, a kisebbik istállómasteremen, a fenségesek és méltók példaképén, Alin, keresztül – növekedjen a méltósága – elküldtem. Megparancsolom, hogy amint a Magas Portánk csaszjai közé tartozó Mehmed megérkezik, légy az említett ország vajdája. Nagyúri birodalmamat tökéletesen megbízhatóan és teljesen őszintén szolgálj, s ebben lehetőség teljessége szerint fáradozz. Az ország megvédésében és megőrzésében és az alattvalók megtartásában és biztosításában szorgalmas és bátor légy. Óvakodj attól, hogy az országot, a terület, illetve a rájákat és az alattvalókat az ellenségtől és a gonosztevőktől kár és szerencsétlenség érje. Légy előrelátó! S ne hagyj fel annak ismertetésével, amit magas Portámra jelenteni kötelességed. 966. Muharrem 7-én. [A defterbe való bevezetés dátuma: 1559. 10. 06. / 967. Muharrem 4.]

4.

Havasalföld vajdája, Petru cel Tânăr kinevezésekor

I. Szülejmán szultán elküldte a hatalmi jelképnek számító zászlót

ANR DG-București Doc. Ist. DLXXIX /2/a.; BOA MD 3. 150. Nr. 402.

1559. 10. 28./ 966. Muharrem 26. [A defterbe való bejegyzés időpontja: 967. Muharrem 4. / 1599. 10. 06.⁸⁰

Kiadás: *3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968 / 1558–1560)*, 181–182.; (Tıpkibasım) 150.; Papp 1998. Urkunde 10.

Parancs Petru vajdának, a korábban elhunyt havasalföldi vajda, Mircea vajda fiának (*Mirçö voyvodaoglu Petrî voyvodaya*): Mostanában egy emberedet küldted a boldogságos küszöbhez. Tudattad, hogy az apád elhunyt, s kegyelmemért könyörögtél. Mivel atyád szerencsés udvarom iránt hűséget és őszinteséget mutatott, minden esetben kegyelmesen viselkedtem iránta. Most pedig az én uralkodói, magas jóindulatomat neked is kimutattam, s atyád helyére, a havasalföldi vajdaságra kineveztelek. Hogy ezt tudassam veled a megvilágosodottak példaképét, a boldogságos küszöböm kisebbik istállómasterét, Alit, rendel-

⁷⁷ BOA MD 3. 149.

⁷⁸ Petru cel Tânăr (Peter the Young), 1559. September – 1568. June. Giurescu, C. Constantin: *Chronological History of Romania*. Bucharest, 1974. Editura Enciclopedică Română p. 451.

⁷⁹ Mircea III. Ciobanul, másodszer, 1558 januártól 1559 szeptemberéig töltötte be a vajdaságot. Iorga, Nicolae: *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen II*. Gotha, 1905. p. 530.

⁸⁰ Az okmány másolója az ezt követő oklevélen található dátumot vette át, sajnos itt az év nem volt jól olvasható. Így keletkezett az általam közölt két levél helytelen dátuma. Vö. BOA MD. 3. 149. 150.

tem. Szokás szerint zászlódat (*sanğaq*) és más ajándékodat is elküldtem. Megparancsolom, hogy amint ő megérkezik, a nagyúri zászlómat és az ajándékaimat, amelyeket a [kinevezésed] bejelentése alkalmából küldtem, vedd magadhoz. Légy az atyád helyén az említett ország vajdája. Az ország védelme, megőrzése és az alattvalók megmaradása és biztonsága dolgaiban és a boldogságos birodalmam iránti szolgálatban mutass tökéletes méltányosságot és igaz őszinteséget. A ráják és az alattvalók között a legteljesebb jogszerűség és törvényesség szerint járj el. Nem szabad egyetlen percet sem elvesztegetned, ha az ország biztonságáról és nyugalomáról van szó. Óvakodj attól, hogy gondatlanságod következtében az ellenség és a gonosztevők az országnak, a területnek, illetve a rájáknak és az alattvalóknak szerencsétlenséget okozzanak. Továbbra is jelentsd magas udvaromnak mindazt, amelynek ismertetése szükséges. 966. Muharrem 26-án. [A defterbe való bejegyzés valós dátuma: 967. Muharrem 4. / 1559. 10. 06. volt.]

5.

III. Murád szultán nagyúri szerződéslevele ('*ahdnāme-i hūmāyūn*) Báthory István lengyel király számára

Archivum Glównego Akt Dawnich (AGAD) (Lengyelország, Varsó), AKW, Dz. tur., k. 71. tezka 260. nr. 486.

1577. 07. 17. / 985. Ğemāzi'ü l-evvel I. Kostantinápoly

Kiadás: Kołodziejczyk, Dariusz: *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*. Leiden-Boston-Köln, 2000. 269–278. (angol fordítással); török nyelvű, nem szó szerint megegyező kiadás: Ferīdūn II. 507–510.; faksimile Reychman, Jan – Zajaczkowski, Ananiasz: *Handbook of Ottoman – Turkish Diplomats*. Hague-Paris, 1968. Illustration 28a–28d.

Latin fordítás: AGAD, AKW, Dz. tur., k. 71. tezka 260. nr. 486. Kołodziejczyk, 2000. 279–283. (További másolataira és kiadásaira lásd: Kołodziejczyk 2000. 269., 279.)

Magyar feldolgozás: Papp Sándor: Az erdélyi fejedelmek szultáni ahdnáméi (1526–1881). (Szakdolgozat a ELTE Török tanszékén. Témavezető: Dr. Dávid Géza.) Budapest, 1993. 78–93.

Ő az Egyisten, az Egyedüli, az Örökkévaló, a Gazdag és Segítő, az Adományozó és Gazdagító!

A magasságos és fenséges, hatalmas Isten Őszentségének ereje és teremtő szavainak végtelen kegyelmével; és a próféta égboltjának napja, az erény csillagzatának csillaga, a próféták közösségének példaképe, a szentek gyülekezetének vezetője, a két világ dicsősége, a kiválasztott Mohamed őszentsége – áldja és dicsértesse őt a hatalmas Isten – nagyszámú csodái által; és a négy kiválasztott barát⁸¹ – legyen rajtuk a hatalmas Isten tetszése – és az összes fenséges szenteknek és hatalmas istenfélőknek szent lelkei közreműködésével

[Tugra]: Murád sah, Szelim kán fia, a mindig győzedelmes.

En, aki a kor szultánjainak szultánja, a idő hákánjainak próbaköve, a világ uralkodójának (Hoszróinak) koronaosztója, a jóindulat királyának, Istennek árnyéka, a nagy városok legnemesebbjeinek, az igen tisztelt Mekkának és a ragyogó Medinának, a legszentebb országoknak és területeknek, a boldog Jeruzsálemnek és a békesség házának, Damaszkusznak, Jemennek, Szánaának, Dijárbekirnek, Kurdisztánnak és Erzurumnak, Grúziának, Bagdadnak és Vannak, Aleppónak, az egész Arábiának, Anatóliának, Karamániának, Zulkadirnak, Rodosz-szigetének, Rum vilájetjének, Tripoisznak, Bászrának és Serh-

⁸¹ A négy első kalifa, Ebu Bekir, Ömer, Oszmán és Ali.

zolak,⁸² a királyok vágyának, a jól védett Isztambulnak, Ciprus szigetének, az Afrikának nevezett jól ismert Tunisz országának, a nyugati Algériának, Halkü l-vádnak,⁸³ Etiópiának, Lahszának,⁸⁴ az országok és földek oszlopának számító Ruméliának, Budának és temesvári vilájetnek, a Kípcsak puszták⁸⁵ övezeteinek, a Földközi-tengernek, Havasalföld, Moldva és Erdély vilájetjeinek és ezekhez hasonló jó néhány megművelt országok szultánja, padisahja, Murád szultán kán őfelsége vagyok, aki Szelim szultán kán fia, aki Szülejmán szultán kán fia, aki Szelim szultán kán fia, aki Bajezid szultán kán fia, aki pedig Mehmed szultán kán fia.

Mostanában a Lengyel vilájet királya, Litvánia, Poroszország, Oroszország,⁸⁶ Mazovia, Livónia és más helyek nagyhercege, a Jézus-hitű kiváló előkelők büszkesége, a messiási népek dicső előkelőinek kiválasztottja, a keresztény közösségek ügyeinek elrendezője, a fenség és méltóság uszályának hordozója, a nagyság és hatalom jelvényeinek birtokosa, Báthori István király – élete jól végződjön – ismételten nemes szerződéslevelemet (*'ahd-nāme-i šerifūm*) kérte, s annak érdekében, hogy magas fenséggel barátságban és békeségben legyen, vezírét és halicsi kapitányát, a messiási nemzetek nagyjainak példaképét, Jan Sienieński nevű kiváló emberét nagykövetként nagyra becsült székhelyemre küldte. Mivel odaadó és hűséges, ezért kiadtam neki nagyúri szerződéslevelemet, s megparancsoltam, hogy magas fenségem részéről, a nevezett király birodalmát, vilájetjét, várait és városait és minden, a trónja birtokában lévő országot a nagyvezíreim, dicső beglerbégeim (*mir-i mirān-i fhām*), a nagy emírek és a győzelmes katonaság semmilyen módon ne pusztítsa és ne károítsa. Jól védett birodalmamat és a határvidéken levő váraimat, városaimat és egyéb, az oltalmunk alatt lévő kisebb városokat, falvakat és földeket pedig a nevezett király, bégjei és a hozzá tartozók semmilyen módon ne pusztítsák és kárt ne tegyenek bennük. Ennek következtében a barátaink barátja, az ellenségeink ellensége lévén, amikor a két fél embere és követe közöttünk eljár, őket, vagyonukat, úti készleteiket pusztítás és kár ne érje.

Jól védett birodalmamban az a lengyel fogoly, aki még nem tért át az iszlámra, maradjon hitetlen. Amikor a király emberei eljönnek, hogy megkeressék és megtalálják őket, a tulajdonosaikat kielégítve váltsák ki a [foglyokat], akiket magukhoz véve távozzanak. Senki ne akadályozza ezt meg! Ha ezen nagyúri szerződéslevelem keltezése után a két szerződő fél területén bárkit is elfognak, azokat ellenérték és kiváltás nélkül engedjék el és bocsássák szabadon.

A két fél kereskedői akár tengeren, akár szárazföldön jönnek is, [szabadon] kereskedjenek. Az általuk felkeresett helyeken érvényes szokás és törvény szerinti vámot, bármi is legyen az, adják meg, vagyonukat és életüket senki ne háborgassa, ne zavarja. Ha a lengyel vilájetből jövő kereskedők közül valaki jól védett birodalmamban elhalálozna, az elhunyt hagyatékát senki se foglalja le, hanem megoltalmazván azt, amikor a másik félről a király levelével az örökös megérkezik, az örökséget nemes parancsomon keresztül az örökösnek adják át. Ha a mi kereskedőink közül valaki a Lengyel Birodalomban elhunyna, a király is

⁸² Irán határán lévő vilájet székhelye, Kirkük várostól keletre. Használták rá a Šerh-i zōr formát is.

⁸³ La Goulette, valamikori erőd Tunisz bejáratánál.

⁸⁴ Az Arab-öböl partján lévő vilájet székhelye, mely Kuvaitot és az attól délre eső területet foglalta magában.

⁸⁵ A Krími-félszigettől északra elterülő pusztaságok, ma Ukrajna.

⁸⁶ Eredetiben Ürüšya, amelyet Kołodziejczyk Rutheniának fordított. Én megtartottam az Oroszország elnevezést a fordításban, bár meggyőzőnek tartom Omeljan Pritsak véleményét, hogy a 16–17. században az oszmánok az oroszokon a mai Ukrajnát, a kozákokat értették. (Das erste Türkisch-Ukrainische Bündnis (1648). Oriens 6 (1953) 266–298.) A szerző a tanulmány végén a második mellékletben felsorolja, hogy az oszmánok milyen neveken ismerték az ukránokat. Munkájának török fordítását használtam: İlk Türk-Ukrayna ittifakı (1648). İlmi arařtırmalar 7 (1999) 255–284. (Fordította: Beydilli, Kemal)

az említett módon járjon el. Most pedig, ha nemes szerződéslevelem megírásától számítva a király országát a magas fenségem emberei közül kár és veszteség érné, parancsot adok ki, hogy azokat felkutatva, az ilyen kártevőket büntessék meg, a kárt pedig a parancsom szerint hozzák helyre. Kifogást és ürügyet ne keressenek! A király részén is így legyen!

Ha jól védett birodalmamból valakinek az adósa a király országába menne, akárhol is tartózkodik, [a károsult] azon [királyi] terület bírójához nyújtson be keresetet, aki folytassa le a vizsgálatot. Ha bármi is kiderül, akkor azon helység bírója foglalja le az [adós javait],⁸⁷ s a tulajdonosnak adja át. Ha valakinek nincs adósága, sem bűne, más adósága és bűne miatt ne fogják el, s ne is zaklassák. A két fél vilájetjei közötti [ügyekben] az ilyen ártatlanokat hagyják békén.

Azáltal, hogy minden köztünk lévő, az előkelő elődeink és magasságos őseink ideje óta létrejött szerződést megerősíték és megszilárdítok, ezután kártétel egyáltalán ne történjen. Mivel a két fél sérelmére bekövetkezett károk miatt a biztosoknak nem sikerült találkozni, ezen nagyúri szerződéslevelem dátumáig bezárólag a két félen történt károkat hagyják el, ezeket ne hallgassák meg.

A király részéről ezután is adják meg időben őnagysága, a hatalom birtokosa, a tatár kán, [Mehmed] Giráj kán – növekedjék a méltósága – számára azt, amit a régi napok óta szokás szerint fizetni szoktak. A békével ellentétes dolog a király részéről ne történjen. A király országát és embereit nevezett kán fiai, mirzái és katonái ne támadják meg, ne pusztítsák őket, ne okozzanak károkat. Ha a tatárok mégis kárt tennének, akkor a nemes fermánomon keresztül büntessék meg őket.

Moldva vajdája és népe a nevezett király országának és embereinek károkat ne okozzanak. Ha mégis károkat okoznának, a kivizsgálásuk után nemes parancsomon keresztül hozzák azokat rendbe. A királytól a tatárok népére és a moldvaiakra, a lakosságra és az országra pusztulást hoznának, hozzák azt is rendbe, a gonosztevők ügyeiben járjanak el, velük szemben ne legyenek megbocsátók és elnézők.

Moldva vilájetjéből néhányan elmenekültek és Lengyelországban keresetek menedéket, majd pedig valamilyen módon visszatértek és felfordulást hagytak maguk után, sok bajt kevertek, ha ezekhez hasonlóknak kérnék a kiadatását, adják ki őket.

A király emberei jól védett birodalmamban bárhol is találják meg a mostanáig elfogott rabokat, vegyék őket magukhoz. Tulajdonosaik az értéküknél többet ne követeljen. Annyiért adják oda, amennyiért megvették őket, s erre tegyenek esküt. Ezen foglyok közül azok, akik az iszlámra tértek, legyenek szabadok. A hitetlenségben levőket pedig váltsák ki, senki se akadályozza a távozásukat. A király országában [fogságban lévő muszlimokat]⁸⁸ ők is bocsássák szabadon, és senki se akadályozza őket abban, hogy lakóhelyükre távozzanak.

A barátság idején jövő követeket, illetve a híreket szállító személyeket ne akadályozzák, biztonságban és szabadon jöhessenek. Amint a határokhöz érkeznek, több alkalmas embert adjanak melléjük, s a másik oldalon is így legyen.

A kereskedőket pedig azután, hogy a szokásos és törvény szerinti vámot lefizették, senki se akadályozza és zaklassa.

Ha jól védett birodalmam népéből valakinek a lengyel király valamely emberével szemben jogos követelése lenne, ennek megtételekor az ország bírói teljesítsék [a kívánságát]. Az igazságszolgáltatás előjárói azonnal keressék meg a tolvajokat és haramiákat, amint azok a pusztításait és kártételeiket elkövetik. Miután megtalálják őket, ne menekülhes-

⁸⁷ Az eredeti szöveg hiányos, elfogadtam Kołodziejczyk (Kołodziejczyk 2000. 276.) kiegészítését: „... a local judge should seize all revealed [goods of the debtor] ...”

⁸⁸ Az eredeti szövegben hiba keletkezett, a „fogságban lévő muszlimok (esir olan müslimanlar)” kifejezést a másoló egy sorral lentebb írta, így az a követő mondat elején szerepelne. Tartalmilag egy nehezen értelmezhető mondat jött létre. Fordításomban elfogadtam a lengyel szerző korrekcióját. Kołodziejczyk 2000. 272: n.

senek el, hanem nyerjék el büntetésüket. Az elrabolt holmikat azután, hogy a tényállást megállapították, hiánytalanul adják vissza.

Kössenek üzleteket a kereskedőkkel vagy másokkal, ameddig azonban [az ügyről] a kádi jegyzőkönyvében nincs nyoma (szidzsil), vagy nem született meg a kádi döntése (hüddzet), akkor ne hallgassák meg [a vádakát]. Amikor jótállás vagy kölcsön ügyében vádindítás vagy kereset történne, [előbb] a kádi jegyzőkönyvére vagy döntésére tekintsenek: ha e kettőből egy sem lenne, akkor nehogy hamis tanú kiállításával próbálják az igazságot megmásítani vagy hamis ítéletet hozni. A király országának bírói se hallgassák meg az [ügyet] addig, amíg arról nincs [biztos] ismeretük.

A szilisztrai és akkermani szandzsákbégek, a kikötők eminjei és vámszedői jól védett birodalmam szolgálai és a két fél kereskedőin kívül senkit se engedjenek a Don-folyó felől (*Turla suyundan*) Lengyelországba. S ha bármelyik rész felől jövőknél foglyokat találnának, azokat vegyék el tőlük, s küldjék őket vissza.

Amikor a pásztorok Lengyelországba átkelnek, az ország bírójának magukat és juhaikat jelentsék be, ne érkezzenek titokban. Fizessék ki a legeltetési illetéket. A pásztorok, ha bejelentkeztek, s a birkából mégis elveszne, az ország bírójától követeljék azokat.

A jövő-menő [kereskedők]⁸⁹ (igás)lovaikat (*bargir*) postaszolgálatra ne vegyék igénybe, s hadjárat esetén a janicsárok ne vegyék el a (hátas) lovaikat (*at*).

A moldvai vajdák⁹⁰ a korábbi királyokkal amilyen módon jó⁹¹ viszonyt alakítottak ki, úgy legyen az a nevezett királlyal is. Semmi olyan ne történjen, ami megsértené a két fél közötti barátság feltételeit. A két fél kereskedőinek adója és vámja ne növekedjék. Amikor a király keze alatt élő örmény és más nem muzulmán kereskedők Moldva vilájetjébe vagy jól védett birodalmam más részébe kereskedelmi szándékkal jönnek, ne elhagyott, üres [földeken] és titkos utakon érkezzenek, hanem a kereskedők által már régtől fogva használt egyenes és nyilvános utakon. Ha valakinek a vagyoniát [mégis] kár érne vagy életét veszélyeztetnék, a károkozótak kerítsék kézre, és járjanak el velük szemben. Amíg az érkező kereskedők becsületesen kereskednek, senki se háborgassa őket. A régi törvény szerint vegyék a vámot tőlük, s más személy adósága miatt a kereskedőket ne fogják le. A csauszok, szpáhik és janicsárok a lengyel alattvalók igáslovaikat útközben ne vegyék el.

Ha a király kereskedői jól védett birodalmamban a saját alattvalói közül fogságra jutottakat pénzzel ki akarják váltani és meg akarják szabadítani, a kádik ne akadályozzák őket ebben. Néhányukat, akiknek már kifizették a váltságdíját s szabadá lettek, ne ragadják ki ismét a kereskedők kezéből és ne fogják el őket. Azonban azokat, akik már muzulmánokká lettek, ne kérjék a király részéről. Néhányuknak, akik nem lettek muzulmánna, az uruk [bizonyos] évnvi [határidőt] adott, aminek lejártakor szabadá lettek. Bár menedéklevelük is volt, de azt mondván, hogy „muzulmán lett” mégis akadályozták [a távozásukat]. Aki-nek nem bizonyos a muzulmánna válása, azt ne akadályozzák [a távozásban].

A jól védett Burszában a lengyelektől több adót és vámot ne kérjenek, a régi törvény szerint szedjék azokat.

A nevezett király tényleges birtokában lévő vilájetjei, és ezután Moszkvától és más keresztény országtól elfoglalandó helyek ellen a magas fenségem részéről támadás ne induljon, mindezek az ő trónja birtokában és uralma alatt maradjanak.

Esküszöm a magasságos Allah fenségére, az isteni küldöttek menedékének számító öszentségének (Mohamednek) és az összes prófétáknak szent lelkére, hogy szerencsés éle-

⁸⁹ Kołodziejczyk kiegészítése. Kołodziejczyk 2000. 273.

⁹⁰ Kołodziejczyk a gospodar szót használta a fordításban a vaivode helyett. Kołodziejczyk 2000. 273.

⁹¹ Kołodziejczyknél téves olvasat: ilk (első) helyette helyesen: iyilik (jó, jóság), (Kołodziejczyk 2000. 273): fordítása: „... should be kept in the same way as they have been with the former kings.”

tem teljes időtartalmában ezen boldogsággal összekötött nagyúri szerződéslevelemben leírt feltételeket figyelembe veszem. Mindaddig, amíg a nevezett király részéről a szerződéssel és biztonsággal szemben semmi sem nyilvánul meg, addig a boldogságos fenségemtől sem történik semmi, ami a békével, biztonsággal és megállapodással ellentétes lenne.

Íródott 985. év Ğemāzī'ü l-evvel hónap elsején, (1577. 07. 17.) a magas szultánság székhelyén, a szerencsétlenségtől jól védett Konstantinápolyban.

6.

III. Murád szultán nagyúri megerősítő irata (*berāt-i hümāyūn*)

II. Mihnea (Turcitul) havasalföldi vajda számára

993. Ramažān 22. / 1585. 09. 17. vagy 994. Ramažān 22-én / 1586. 09. 06.

BOA, Istanbul Maliyeden Müdevver defteri 17932. 11–12.

Román fordítása: Maxim, Mihai: *Culegere de texte otomane. Fasc. I. Izvoare documentare și juridice*. București, 1974. doc. 14. 62–68.

Kiadás: Maxim, Mihai: *Sur la question des 'ahidnāme octroyés par les sultans Ottomans aux princes de la Moldavie et la Valachie*. Transylvanian Review/Vol. III, no. 1 Spring, 1994. 10–12. (Francia fordítással)

Nagyúri okmánnyal (*bā ḥaṭṭ-i hümāyūn*)

A nagyúri kézjel (*nišān*) [parancsa] a következő: Téged, a Havasalföld vajdájaként elhunyt Alexandrunak a fiát, Mihnea vajdát (*Mihne voyvoda*), aki már korább is Havasalföld vajdája voltál, megnövekedett kegyelmemben részesítettelek, melynek következtében 993. Rebi'ü l-evvel 28. napján a havasalföldi vajdaságot ismét neked adtam, s kineveztelek hetvenszer 100 ezer akce [adó fizetésének kötelezettségével]. Kiadtam ezt a nagyúri kinevező iratot (*berāt-i hümāyūn*) és megparancsoltam, hogy ezután⁹² a parancsom értelmében említett vilájet vajdája légy. Ha magas székhelyemnél hódolatra és szolgálattételre⁹³ lenne szükség, a birodalom lényegének megfelelően, az ország védelmében és megóvásában, a rájak békéje és biztonsága érdekében sokféleképpen fáradozz és figyelmesen szolgálj, s az említett vilájet adóját évről évre hiánytalanul, teljes mértékben és megfelelő minőségben,⁹⁴ időben küldjed be. Igyekezz, hagyd fel a hanyagsággal. Ezenkívül azokat a dolgokat, amelyeket régtől fogva a szokás szerint adni szoktatok, hiánytalanul és időben fizesd be, és azt is add meg a nagyvezíreimnek, a ruméliai beglerbégeknek, s az állam egyéb nagyjainak, ami a régi szokás szerint mindezeknek [jár]. Mivel az említett vilájet a győzelmes jelű szablyánk⁹⁵ által elfoglalt ország, fontos, hogy megvédelmezzük. A rájai pedig az adófizetőim. Nem lehetséges, hogy valakit kár vagy veszteség érjen. Amilyenek az említett vilájet régi szokásai, oly módon járj el.⁹⁶ Ennek megfelelően eljárva a rájakat semmilyen kár és veszteség ne érje. Az említett vilájet urai (*begleri*), logofetjei, bojárjai (*bolārları*), kenézleri nevezett (szakadás a szövegben) nemes parancsom értelmében vajdájuknak ismerjék el, nemes fermánom alapján a megfelelő ügyekben lojálisak legyenek, s az említett vajda pedig (...) ⁹⁷ a magas székhelyemtől kibocsátott fenséges parancsaim iránt figyelmet fordítson. Az aktuális évre

⁹² Maxim olvasatában hibásan beydü l-yevm áll a ba'dü l-yevm helyett.

⁹³ Maxim olvasatában ida-i hizmet áll a edā-i hizmet helyett.

⁹⁴ Maximnál hibásan kälim helyett kāmīl áll.

⁹⁵ Maximnál hibásan ŧemŧirimüz tehiz te'sirimüzile helyesen ŧemŧir-i zafer-te'sirimüzle.

⁹⁶ Maximnál hibásan ve ise anugele amel olunub helyett ne ise anuñla 'amel eyleyüb.

⁹⁷ Maximnál hükümlerin (parancsait) szerepel, de az általa közölt fakszimile szerint ez nehezen látható be.

vonatkozó dolgokat, amelyeket a magas kincstáram, nagyvezíreim, a ruméliai beglerbég és más előkelők számára adni szoktak, késlekedés nélkül, hiánytalanul add meg. Barátom barátja, az ellenségem ellensége légy. A magas székhelyemtől küldött nemes parancsaimat kövesd,⁹⁸ tökéletes őszinteséget mutass. A havasalföldi vilájetbe érkező, s gazdálkodást (*renğberlik*) folytatók holmiját és életét semmilyen esetben se⁹⁹ érje kár és veszteség. Biztonságban¹⁰⁰ és részvétben részesüljenek, ne bántsák őket, hanem tökéletes békében és biztonságban maradjanak. Sem az erős nagyvezíreim, beglerbégeim, bégeim és a boldogságos portám szolgálai, sem senki más soha ne támadjon a havasalföldi vilájet, annak urai (bégei), logofetei, bojárjai, kenézei és rájái, fiai és lányai,¹⁰¹ [s azok] állatai,¹⁰² tulajdonai és egyéb holmijai ellen, senki ne tegyen kárt és okozzon veszteséget nekik. Jól védett birodalmamból jövő ráják és kereskedők, miután Havasalföldre megérkeznek, [ha ott] elhunynának, a hagyatékot az örökösiknek adják oda, ha megtalálják őket. Arról a hagyatékról,¹⁰³ amelynek nem találják az örököszeit, a nevezett vajda személyesen¹⁰⁴ készítsen deftrert, s bármi is legyen az, megbízható emberén keresztül küldje be a magas székhelyemre. Így tudják!

7.

II. Oszmán szultán nagyúri megerősítő irata (*berāt-i hümayün*) Alexandru Iliaş moldvai vajdának

1620/21

Kiadás: Feridün, Ahmed Beg, *Meğmū'a-i münşe'atü s-selāfin*. II. İstanbul. 1275² (1858–59) 488–489.

Moldva bégjének ajándékozott nemes megerősítő irat (*berāt-i šerif*) másolata.

Mivel a nagylelkű és a mindennapi kenyeret adó Mindenható őszentsége jóvoltából – aki minden dolgok kiindulópontja, a legdicsőbb és leghatalmasabb, az állandóság és jótétemények összessége, a mindenekfelett kegyes és megbocsátó, aki nem ölt testi formát – és akinek legnagyobb kegyelme által dicsőséges magas trónusom és boldogságos portám az emberiség mindennapi kenyerének osztóhelye, s az eget ostromló boldogságos küszöböm a fenséges uralkodók közösségének menedékhelye lett, ezért kétségtelen, hogy a fenséges sahi köszönetnyilvánítás számomra, mint a dicséretre méltó padisahi méltóság számára elengedhetetlen és kötelező; s azért, hogy a megszakítás nélküli isteni [áldásokért] és a végtelen isteni jótétemények méltó módon köszönetet nyilvánítsak, a szükséges módon dicsőítenem kell [Őt].

Ennek megfelelően, akik a magas oszlopokon nyugvó küszöböm iránt tiszta szívvel alázatosak, őszinték, s dicső szolgálatomban a ragyogó jellemű emberek példaképei, azok előtt kegyelmem és jóindulatom kapui mindig nyitva és szabadon állnak, s állandóan kész vagyok, hogy a tőlem elvárt jóindulatban részesítsem őket. Legyenek megelégedettek azzal, hogy óhajaik és kívánságaik teljesülnek!

⁹⁸ Maximnál tévesen iznal az iqbāl helyett.

⁹⁹ Maximnál tévesen veğh-i afet alucak a veğhen min el-vüğüh helyett.

¹⁰⁰ Maximnál tévesen inğide az emniyet helyett.

¹⁰¹ Maxim tévesen itt is kinazları-t olvasott a qızları helyett.

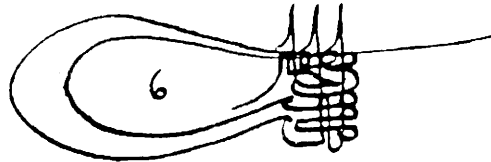
¹⁰² Maxim nem olvasta, eredetiben tavarlarına.

¹⁰³ Maxim kihagyta: muğālefetini.

¹⁰⁴ Maxim kihagyta: bi-ž-zāt kendüsi.

Ennek megfelelően, mivel a moldvai vajda, Gaspar Grațiani vajda (*Gašpār voyvoda*) néhány esetben nem megfelelően viselkedett és tevékenykedett, a leváltása szükségessé vált. A havasalföldi vajda azonban, aki magas portám iránt hűségesen szolgál, s aki a császári, szerencsés előjelű fenséges tugra (*tevqir*) hordozója és az uralkodói örömet okozó barátságos szavú okmány (*yarlıg*) vivője, a messiási nép előkelőinek példaképe, a jézusi közösség nagyjainak előkelője, Alexandru Iliaş vajda (*Aleksānдр voyvoda*), érjen jó véget, aki azon kívül, hogy alkalmas, bátor és jó származású nemes ember, amikor korábban havasalföldi vajda volt, az országot és a vilájetet megvédte és megőrizte. Mivel a lakosságot és az adófizető népet szükséges módon megvédte, ezért a vilájet lakossága köszönettel és megelégedéssel volt iránta. Ugyanakkor nagyúri szolgálatom teljesítésékor minden esetben őszintén bízhattam és reménykedhettem az erejében, s magas héroszi figyelmemre méltónak és érdemesnek mutatkozott. Mindezekért megnövekedett sahi kegyelmemben és iránta mutatott császári vonzalmam kedvezményeiben részesítettem, s a Moldva vajdaságára ezennel (...) év (...) ¹⁰⁵ napjától – azzal a feltétellel, hogy a nevezett vilájet számára meghatározott ötvenhatszor százezer akcse (5,6 millió akcse) adóját évről évre magas építész portámra beküldi, a boldogsággal összekötött nagyúri kéjgyemyen (*haft-i hümayün*) keresztül kegyelmesen kineveztem. S mivel a nemes parancsom kiadását alázatosa kérte, s könyörgött, ezért az örömeire szolgáló kinevező iratot (*berāt-i meserret-meşhün*) kiadtam és megparancsoltam, hogy ezután a boldogságjelű fermánom értelmében a nevezett az említett vilájet vajdája legyen. Az alapján, hogy a korábbi vajdák a boldogságos portám iránt tökéletes hódolattal és szép ragaszkodásukkal szolgáltak, fáradozzon ő is, hogy engedelmen és alázatosságán keresztül az ország védelmét és megővését, s az alattvalók ügyeinek jóindulatú kezelését biztosítsa. [Az adót] évről évre időben és hiánytalanul a régi szokás szerint fizesse be. Ezenkívül a régtől adott dolgokat (ajándékokat) és a nagyvezíreimnek a ruméliai beglerbégeknek, s az állam egyéb nagyjainak adni szokott [összegeket] halasztás nélkül, időben juttassa el, s azt mindegyiknek hiánytalanul fizesse ki. Nemes engedelmemet nem adom az olyan újabban bevezetett (helytelen) újításhoz, amely a nevezett vilájetben az adófizető ráják közül bárkinek kárt és veszteséget okozhat. Tehát azokban a boldog napokban, amikor méltányosságomat kimutatom irántuk, tevékenykedjenek és dolgozzanak ők is békében és biztonságban, nyugalomban és háborítatlanul. Az említett vilájet bojárjai és más előkelők, az összes kicsik és nagyok a nevezett vajdájuknak ismerjék el, a felmerülő ügyekben hozzá forduljanak. A nemes parancsom ellenére és a nevezettel szemben ellenállást ne mutassanak. A nevezett vajda pedig a boldogságos küszöböntől kibocsátott azon nemes parancsomnak, miszerint a nagyúri kincstáram részére elküldeni szokott adót és a birodalmam vezíreinek küldeni szokott dolgokat időben és hiánytalanul befizeti, tökéletes hűsége alapján [tegyen eleget]. Barátomnak barátja, az ellenségemnek ellensége legyen. Jól védett birodalmam népéből a moldvai vilájetbe érkezők, s gazdálkodást (renğberlik) folytatók holmiját és életét kártétel és háborgatás ne érje, tökéletes békében és biztonságban legyenek. A Moldvában elhunyt kereskedők hagyatékát, ha örökösük ismert, annak adják át. Bármely olyan hagyatékot azonban, amelyeknek nincs örököse, a nevezett vajda személyesen foglalja defterbe, s megbízható emberén keresztül küldje be boldogságos küszöbömre. Nagyvezéreim, magas állású beglerbégeim, s boldogságos portám szolgálattevői és mások közül senki se támadjon a moldvai vilájet, annak bojárjai, logofetei, kenézei és rájái, fiai és lányai, állatai és egyéb birtokai és tulajdonai ellen, s ne okozzon nekik veszteséget. Azokat, akik parancsom ellen tesznek, a nevezett vajda jelentse, hogy az arra érdemesek, akik rászolgálnak, megkapják büntetésüket. Így tudják, a nemes kézjelnek adjanak hitelt.

¹⁰⁵ Eredetiben is üres.

نشانه ما چون کسی لولدانه سده لعل خورشید المخبز

بند از لیل یکی پند و بوعلاجه باز سبلیق لدر ب

لدلفن و شملغی و نفعوم و بویعوم از اول و از اینانه ^{آب و کروش}

اولان بازرگانان کلدیر لونه و کوش و لیتنا بولور

خلفه معامه و بیایع لدر ب آزر کانیم اینه لکلان

و کنگار بنوم لکار من و سوباشیل و سبایبار من فقور من

بیج بریس بوز اول جاننه و باسنه و ماننه ضر و زیان کتوریه

والله حکوم و کلفن لدر ب صجه عفران لکل لولدانه لیتیم

قول کوز ب عظیم بده اعلا بون بسم لدر ب شی کلان لعل خور

Handwritten signature or notes in the right margin, including the name 'Papp Sándor' and some illegible text.

AZ I. MELLÉKLET FAKSZIMILÉJE

PAPP, SÁNDOR

Christian vassals at the north-western borders of the Ottoman Empire

The different regions of the Ottoman Empire employed different administrative mechanisms. Besides the *sancak-vilayet* system, regarded as classic, there were vassal states along the frontiers of the empire. Although different from one another, they all had one common strait in that they had their own domestic self-governments. The paper discusses primarily the political relations of Moldva and Wallachia, the two Rumanian voivodates. Rumania today has three great historical regions: Moldva (Bogdan) and Wallachia (Eflak) are mostly populated by Rumanians of Orthodox religion. Transylvania (Erdel), on the other hand, was part of the Hungarian Kingdom throughout the Middle Ages, its political elite consisting of the three political nations of the Seklers, Hungarians and Saxons, its established religions being Catholicism, Lutheranism, Calvinism, and Unitarianism. Rumanians were present, naturally, in that country, too, but they could play a political role only after being integrated into the above groups. From this it follows that the present paper analyses mostly the relations at the Porte of the two Rumanian voivodates, and Transylvania is mentioned occasionally only, as an example.

I am trying to find out what the relationships were like between the Ottoman Empire and the two Rumanian voivodates. The question has abundant Rumanian literature. Recent studies rely mostly on the diplomatic sources of Turkish archives. It is a question of great importance for Rumanian historiography to find out on what level of subjection the Rumanian states stood. It is possible to 'measure' this by establishing whether the voivodes of Moldva and Wallachia had so called '*ahdnâme*', letters of contract signed by the Sultan. In so far as it can be shown that the Sultans provided the voivodes with '*ahdnâmes*' during the confirmations, the relationships were not only of subjection, but contained a measure of co-ordination. We must remember that the Ottoman Empire, when putting its commercial and peace treaties with the Western world into writing, used the '*ahdnâme*', which is known in western languages as *capitulation*. In short, if the Rumanian voivodes had '*ahdnâme (capitulation)*' at the time of the confirmation, it would mean that their legal relations with the Porte were similar to the Turkish connections of the western states. The eminent Rumanian historian, Ciurescu showed in 1901 that the Sultan's *capitulations* published several times in French and regarded from the 18th century for nearly two hundred years as the contract letters of the Rumanian voivodates, were forgeries. We know a peace treaty from the late 15th century, which contains the word '*ahdnâme*' as the self-referential term for the document. A comparison of this important document to the texts of contemporary European treaties revealed that whereas the Ottoman *capitulations* given to western states were contracts between equal parties, this document contains a peace treaty that is about taxpaying and subjection only. While the self-referential name of the document may be identical with the peace and commercial treaties concluded with European monarchs, its content rules out any possibility of its being regarded as their equivalent. However, it can be established – and Rumanian historians have been diligently researching the Ottoman and Bizantine chronicles in that respect – that the confirmations and peace treaties of the voivodes in the 15th century, even if produced to express vassal relationship to the Porte, were formally '*ahdnâmes*' indeed.

Unfortunately, no '*ahdnâme*' texts have been found since the 16th century. Although the name of this type of document occurs occasionally in connection with the appointments of voivodes in Moldva and Wallachia, it would seem that those documents were not '*ahdnâmes*'. The voivodates had a significant degree of internal autonomy from the 16th century to the end of the Ottoman rule, but the voivodes were appointed in a form used in

the case of the Turkish officials of the empire. The symbol of investiture was the flag (*sancak*), the charter of investiture the *berât*. This, however, was to some extent similar to the *capitulation* of European countries because the Rumanian voivodes were Christian vassals of the Sultans, and the religious (*şeriat*) law of the Islamic empire did not apply to them.

Having compared the investiture mechanisms of the voivodes of Moldva and Wallachia to the confirmations of the ruling princes of Transylvania, I have found many similarities. Rumanian historiography does not describe in detail the process of the investiture of the voivodes of Moldva and Wallachia, which differs in the 16th century from that of the Transylvanian only in that in the latter after the confirmation by the Sultan's letter of order (*hükûm-i hümayun*) and the presentation of the flag (*sancak*), the *berât*, the final letter of investiture was written, and after it was handed over, the Sultan's *'ahdnâme* was also written, in accordance with the conditions submitted by the Transylvanian envoys. After the flag and the Sultan's letter of confirmation (*nâme-i hümayun*) had been handed over, either both the *berât* and the *'ahdnâme* were written, or, in some cases, a charter was made at the Ottoman chancery, which contained the characteristics of both document types.

At the end of the paper I print six charters translated from Turkish into Hungarian. Intending to be as thorough as possible, I print, with one exception, all the documents regarded as basic for the issue by Rumanian specialists. These include a commercial and a peace treaty from the 16th century, and two letters of confirmation (*berât*), as well as two Sultan's orders from the 16th century, sent, like in the case of Transylvania, to appoint voivodes. As a parallel, I also print a Polish-Turkish peace treaty (*'ahdnâme*) from 1577, to exemplify the texts of the Ottoman treaties with European countries.